

KOOPERATİFÇİLİK

Sayı - Number : 59

OCAK - ŞUBAT - MART

1983

JANUARY - FEBRUARY - MARCH

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. or Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subjects either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conventions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

j. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

SAYI : 59

OCAK - ŞUBAT - MART, 1983

Başyazı : Yeni Görüşlerden «Menfaat Üçgeni
Teorisi» Üzerine

Nurettin HAZAR

Süt ve Mandra Kooperatiflerinde İşletme Or-
ganizasyonu

Dr. Abdi KARACABEY

Orman Köyü Kalkındırma Kooperatifleri

Ahmet AYDIN

Dünya Genel Gıda Durumu

L. R. BROWN - İ. Ö. TÜRKÖZ

Kooperatifçilik Dergisi 1982 Yılı Fihristi

Gülen SARITAŞ

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.

Fiyatı 150 TL.

Yazışma Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA
Tel : 31 61 25 — 31 61 26

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Nurettin HAZAR

Yazı İşleri Müdürü
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yayın Komitesi
Başkanı: Kâzım SEÇER

Raportör: İrfan Ünver NASRATTINOĞLU
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ, Aydın İMAMOĞLU, Nail TAN

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

ERGÜN Matbaası — ANKARA

Tel : 19 57 06

CO-OPERATION

Number : 59-

January - February - March, 1983

Editorial : On The «Interest Triangle Theory»
As A New School Thought

Nurettin HAZAR

Operational Organization in the dairy Coope-
ratives

Dr. Abdi KARACABEY

Forest Village Development Cooperatives

Ahmet AYDIN

World Food Status in General

L. R. BROWN • I. O. TÜRKÖZ

Index of Cooperative Periodical For 1982

Gülen SARITAŞ

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association
Correspondance Address :

Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenisehir — ANKARA
Tel : 31 61 25 — 31 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association
Personsible Editor

Nurettin HAZAR

(The opinions expressed in the articles beling to the authors)

YENİ GÖRÜŞLERDEN «MENFAAT ÜÇGENİ TEORİSİ» ÜZERİNE

Nurettin HAZAR

Kooperatifçilik alanında ortaya çıkan yeni fikir ve cereyanların bu dergide ve bu sayfalarda enine-boyuna incelenip tahlil ve tenkide tabi tutulması ve açıklığa kavuşması yerinde olur düşüncesindeyiz.

Türk Kooperatifçilik Kurumunun 48 sayılı yayını olarak kamuoyuna sunulan, değerli üyelerimizden Doç. Dr. Cemil KIVANÇ'-*«Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri»* (1) adlı eserinin, ileri sürülen yeni görüşler ve değerlendirmeler dolayısıyla ilmi çevrelerde ilgiyle karşılanacağını ummaktayız.

Eserin, bundan önceki Kurum Yayınlarında olduğu gibi ve hatta onların çoğunun üstünde, ilmi ağırlığı fazla bulunan bir araştırma olduğu okunup incelenmeğe başlandığında hemen farkedilecektir.

Eserin muhtevasına gelince; memleketimizde tarım işletmelerinin küçük, sayılarının çok, güçlerinin zayıf ve teşkilatlanmalarının yetersiz olması gerçeği karşısında kooperatiflere düşen görevler işlenmektedir. Yazar; kooperatiflerin ortaklarının rekabet kudretini artırmak, maliyetleri düşürmek, teknoloji yaymak suretiyle ortaklarının üretimlerini artırımlarının, birim başına elde edilen verimin yükseltilmesinin ve böylece teşkilatsızlık sebebiyle pazarlamada uğranılan kayıpların önlenmesinin mümkün olduğunu izah etmektedir. Ancak kooperatiflerin bu fonksiyonu yerine getirebilmesi için verimli çalışmalarının ve modern bilgilerle yönetilmelerinin şart olduğu belirtilmektedir.

Yazarın «Önsöz»ündeki «Kitabın her türlü tartışmaya sebep olması bizi fazlasıyla sevindirecektir» sözlerini; yalnız öne sürülen fikirleri tahlil ve tenkide davet anlamında almayıp, aynı zamanda bunların enine-boyuna ilim adamlarınca incelenip değerlendirilmesi lüzumunun ifadesi olarak anlamak yanlış olmasa gerektir.

(1) C. KIVANÇ, «Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri», Efem Matbaacılık, Ankara-1982, 191 Sayfa, Fiyatı 350.— TL.

«Menfaat Üçgeni Teorisi», Dr. Cemil KIVANÇ'ın oluşturduğu yeni fikirlerden birisidir.

Bu konuda Prof. Dr. Orhan TUNA şunları söylemektedir. (2)

«Yazarın isabetli bir şekilde üzerinde durduğu ve son derece önemli fikirler ortaya koyduğu bir diğer konu, «devlet-kooperatif ilişkileri»dir. Kooperatifçilik literatüründe ilk defa yazar tarafından geliştirilen; «Menfaatler Üçgeni Teorisi» söz konusu ilişkileri teşhis ve düzenleme yönünden bu sahada araştırma yapanlara fevkalâde ışık tutucudur. Memnuniyetle öğrendiğimize göre yazarın geliştirdiği bu teori Eylül 1981 tarihinde F. Almanya'nın Marburg şehrinde yapılan X. Uluslararası Kooperatifçilik Kongresinde tartışmaya sunulmuş ve kabul edilerek kongre raporlarında yayımlanması uygun bulunmuştur.»

Bu satırlardan, yeni teorinin geçen yıl yapılan X. Milletlerarası Kooperatifçilik Kongresinde kabul edildiğini de öğrenmekteyiz.

«Menfaat Üçgeni Teorisi» nedir?

Yazarın misallerle izah etmeğe çalıştığı (3) teorinin özeti şudur : «Başarılı bir kooperatifçilik için herşeyden önce birim kooperatif işletmelerinin devamlılığını, organizasyon dengesini ve uyumlu yönetimini gerçekleştirmek gerekir». Devlet yardımı da bu maksada yönelik bulunmalıdır. Oysaki Müdürün Devlet tarafından tayin edilmesi dolayısıyla Yazarın «Güdümlü» diye vasıflandırdığı kooperatiflerde devamlılığı, organizasyon dengesini ve uyumlu yönetimin sağlanmasını önleyici bir politika ve uygulama yürütülmektedir. İşte bundan nasıl bir sonuç çıkacağını «Menfaat Üçgeni Teorisi» ile önceden kestirmek mümkündür. Menfaat Üçgeninin ayaklarını ortaklar, yönetim (yönetici) ve Devlet teşkil etmektedir. Bunların her üçünün Kooperatiflerle ilgilenmelerinde menfaatleri vardır. Bu üç menfaat gurubu birbirleriyle uyum içinde değillerse işletmenin hayatiyeti, en azından, başarısı tehlikeye girer. Bunun sonucu ise, kooperatifin bir kamu kuruluşu haline gelmesidir.

Üretimi artırmak, kârlı bir pazarlama yapmak ve meslektaşları ile aralarındaki rekabeti işbirliğine dönüştürmek ümit ve gayesiyle kooperatiflerde biraraya gelen üreticiler (ortaklar);

(2); Prof. Dr. O. TUNA'nın «Önsöz»ü, aynı eser, sf. XI.

(3) Aynı eser, sayfa 154-162.

ekmek parasını yani kendi çıkarını düşünmek durumunda bulunan Yöneticinin işletmenin icaplarını değil, kendisini o göreve getiren Devletin emirlerini yerine getirme yolunu tutması ve Devletin de kendi çıkarlarını ön plâna alması yüzünden umduklarını bulamıyorlar. Yani üç gurubun uyuşamaması yüzünden kooperatif, ancak Devlet yardımının aracı haline gelmekte, tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinde ortak sayısı gerilemekte, ortakların yönetime güveni azalmakta, ortaklar kooperatiflere taahhütlerini yerine getirmemekte ve mal teslim etmemektedirler. Bu durum ise bağımsız kooperatifçiliğin gelişmesini önlemektedir.

Teorinin odak naktasının Yönetici olduğu anlaşıyor. Yöneticinin tayinine Devlet karışmasa veya Devletçe tayin edildiği halde, bu otoritenin kendi menfaati istikametinde verdiği emirlere göre amel etmeyip de ortakları düşünürse Devlet müdahalesi önlenmiş olacak ve herşey düzelecektir. «Bağımsız» denilen, yani Müdürünü kendisi tayin eden kooperatifler de filizlenip gelinecektir.

Başta yöneticinin tayini olmak üzere Devlet müdahalesi her yerde ve her zaman olumsuz sonuçlar mı doğurmuştur? Devletin yalnız yardım yapmakla yani para vermekle yetinerek parasının akibetini takip etmek dahil, hiçbir şeye karışmaması ve kooperatif ve birlik Müdür ve Genel Müdürlerinin yetkili kooperatif organlarınca seçilmesi halinde herşey düzelecek midir? Bu durum 12 Eylül 1980 den önce kooperatiflerimizin başına gelenleri önler miydi? Yönetim demek yalnız Müdür mü demektir? Yönetim Kurullarının hepsi birer kukladan mı ibarettir?

Teorinin isabet derecesini tayin edebilmek için bütün bu soruların cevabını vermek lazımdır. Kaldı ki, Kooperatiflerimizi «güdümlü» ve «güdümsüz» diye ikiye ayırmanın isabeti tartışılabilceği gibi, böyle bir ayırım yaparken kooperatifçiliğimizin tarihi gelişmesi, Türkiye'mizin öteki ülkelere göre gösterdiği özellikler ve nihayet «güdümlü» denilen kooperatiflerin çiftçimize ve ekonomiye götürdüğü hizmetler ve getirdiği faydalar gözönünde tutularak meselenin bütün yönleriyle ve insafla incelenmesi doğru olur. Öte yandan «güdümsüz» veya «bağımsız» sıfatı verilerek arka çıkılmak istenilen bir büyük kooperatif kuruluşunun sapık ideoloji ve yolsuzluk yuvası haline geldiği ve ortaklarını büyük zararlara uğrattığı ve bu yüzden bunların bağlı bulundukları Mer-

kez Birliğinin mahkemeye verildiği, son aylar içinde basında yer almıştır.

Bununla birlikte, bu ve benzer konulardaki gerçeklerin karşılıklı ilmi tartışma ve fikir alışverişleriyle zaman içinde aydınlığa kavuşacağı muhakkaktır.

Öteki yeni görüşleri incelemeğe devam edeceğiz.

Kooperatifçi selâmlarımızla!..

beciya

ON THE «INTEREST TRIANGLE THEORY»
AS A NEW SCHOOL OF THOUGHT

By : Nurettin HAZAR

We feel that it would indeed be appropriate to make in-depth analyses of the new thoughts and currents on co-operative movement and its various aspects and to criticise them in this review and in these pages.

In that connection, it may be stated that the new views and opinions expressed in the most recent book titled «Agricultural Co-operative Enterprises in Turkish Economy» (1) of Assoc. Prof. Dr. Cemil Kıvanç will meet a well-deserved interest among the scientific circles. This book was published as the publication 48 of the Turkish Co-operative Association.

The reader will immediately notice that he is faced by a book with a heavy scientific dimension out-weighing several other books offered to the co-operative researcher in the past.

The author examines in this book the functions expected from the co-operative societies in the light of the fact that the farm units in Turkey are generally small in size, large in number, deficient in strength and inadequate in organization. He shows that it is well within the realm of the possible to increase their productivity per unit area, to raise the outputs of the membership in the co-operative, to lower their production costs, to increase their competitive power and to thereby avoid losses sustained during the marketing process, and adds that a modern and up-to-date management is a must to attain this end-objective.

The reviewer believes that the author's statement in his book's foreword to the effect that he would be greatly pleased to note that the views expressed shall be discussed in their full width is not merely an invitation to review and criticism; and is rather the reconfirmation of the need for a thoroughgoing analysis by the scientists.

(1) KIVANÇ, Assoc. Prof. Dr. C., «Türk Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri», Efem Matbaacılık, Ankara 1982, 911 pp.

The «interest triangle theory» is one of the new thoughts pre-pounded by Dr. Cemil Kivanç.

In this connection, Professor Dr. Orhan Tuna says the following words (2) :

«Another subject rightly taken up by the author who approaches the matter from an interesting angle is the relationship between the state and the co-operatives. The «interest triangle theory», developed as a highly valuable contribution to the co-operative literature, is indeed capable to cast a new light to the researchers working in this field. As we learn with great satisfaction, this theory was presented for discussion in the Tenth International Co-operative Congress held in Marburg of Federal Republic of Germany in September 1981 and admitted into the list of those to be published among the congress documents.»

What is the «interest triangle theory»

This theory, which the author explains with a wealth of examples (3), may be summarized as follows : A successful co-operation requires first of all the continuity of unit co-operative enterprises, an organizational balance and a harmonious management. The State support to the co-operatives must be oriented toward this purpose. Yet, the management in the co-operative societies of which the manager is appointed by the State and which are therefore referred to as «guided» seems to have adopted a policy prohibiting the continuity, organizational balance and harmonious management. The result of this situation may be estimated through the «interest triangle theory». According to this theory, the corners of the interest triangle are occupied by the members, and management of the co-operatives and the State. All three of these have a certain interest in being associated with the co-operatives. If these three groups are not in harmony with each other, the viability or at least the immediate success of the co-operative will be endangered. The end-result of this is the conversion of the co-operative society into a public sector establishment.

The producers (members) who join the co-operative in order to raise their production level, to establish a profitable marketing

(2) Vide : Foreword written by Prof. Dr. Orhan Tuna for the above publication, p. XI.

(3) Ibid, p. 154-162.

system and to replace their competition into a collaboration often become disappointed since the manager appointed by the State normally prefers to comply with the instructions given to him by the public administration rather than with the interests of the co-operative and since the State considers its own interests as overriding those of the co-operative. Thus, due to the disharmony between these two groups, the co-operative becomes a tool for distributing the State aid, the membership decreases in the agricultural sales and agricultural credit co-operatives, the confidence of the members toward the management is impaired, the members begin to disregard their commitments to their society and refuse to deliver products. This is a serious setback for the independent co-operation.

It is evident that the focal point of the theory is the co-operative manager. Thus, of the State refrains from intervening with the appointment of the manager and if the manager, though he may have been appointed by the State, gives precedence to the interests of the co-operative members over those of the State, the latter's intervention in co-operative affairs will come to an end and everything will revert to the normal, giving rise to the so-called «independent» co-operatives capable to elect its own leaders.

We may however ask ourselves whether the State's intervention with the co-operative affairs, including the appointment of the manager, is always nefarious, and whether everything would improve if the State refrains carefully from such interventions while offering monetary support to these organizations and if the co-operative leadership together with the other organs are elected by the membership. Would such a course of action permit the avoidance of the events suffered by our co-operatives before the 12th September 1980? Does the management mean solely the manager? Are the members of the board of directors a row of puppets?

To determine the accuracy of the theory, it will be necessary to find correct answers to all these questions. Furthermore, aside from the fact that it would be questionable to divide all co-operatives into «guided» and «independent» ones, one must take into account, in making such a distinction, the historical development of the Turkish co-operative movement, its salient characteristics

separating it from the other movements and the services offered to the Turkish farmers and economy by the co-operative called «guided». On the other hand, we know how a large co-operative union backed by a certain group by hailing it as a «non-guided» or «independent» had become the focal point of embezzlements and distorted ideologies, and how its managers were put to trial for the losses they have caused on the co-operative members.

We are confident that the facts behind the events of the recent past will become known through scientific research and multilateral discussions.

We will continue to examine other new thoughts in the forthcoming issues of our review.

With our co-operative greetings!

SÜT VE MANDRA KOOPERATİFLERİNDE İŞLETME ORGANİZASYONU

* Dr. Abdi KARACABEY

Ö Z E T

Sütçülüğü ileri ülkeler incelenirse görülmüştür, süt üretiminin % 100 e yakın bir kısmı kooperatifler tarafından işlenmektedir. Süt toplama, işleme ve pazarlamada işletmeler arası mükemmel organizasyon kurulmuş ve başarı sağlanmıştır.

Türkiye'de sütçülük kooperatifleri sayıca fazla olmasına rağmen başarılı olanları çok azdır. Küçük kapasite, kuruluş, işleme, pazarlama v.s. de iyi organizasyonun kurulamaması başarıyı önlemektedir. Kooperatiflerin yatay veya dikey teşkilatlanması, merkezi büyük kapasiteli fabrikalar kurulması, bilgili eleman istihdam etmesi, her safhada organizasyonun sağlanması, başarı için önemlidir.

* A. Ü. Z. Fakültesi

Tarım Ürünleri Tek. Böl. Öğretim Elemanı.

GİRİŞ :

Birçok ülke incelenirse görülmüştür ki, kooperatifleşme hareketinin en başarılı olduğu seksiyonların başında sütçülük kooperatifleri gelir.

Danimarka, Norveç gibi ülkelerde süt üretimi işletmeciliği, pazarlaması tamamiyle kooperatiflerce gerçekleştirilmektedir.

Ülkemizde de bazı bakanlık ve kuruluşların çeşitli destekleri ile (proje, kredi v.s.) birçok sütçülük kooperatifleri kurulmuştur. Bunlar ancak başarılı olamamışlardır. Başarısızlık, ya kurulup sonra işletme organizasyonu iyi yapılamadığından ilerleyememişler veya hiç kurulamamışlardır. Buna sebep, faktörler pek çoktur.

Üretim, toplama, işleme pazarlama gibi biri birinden ayrılması zor uğraş veren kooperatiflerin bir çeşidi olan tarım işleme kooperatiflerinin başarılı olabilmesini mümkün kılacak aşağıdaki genel şartlar sütçülük kooperatifleri için de geçerlidir.

Nedir bu şartlar

a — Süt işleme kooperatif ortaklarının hepsinin süt üreticisi olmaları gerekir. Süt üreticisi olmayanlar kooperatife ortak kabul edilmemelidir.

b — Ortak sayısı, kooperatifin işleme tesisinin kapasitesine göre sınırlandırılmalıdır. Ortakların kooperatife teslim edecekleri süt miktarı, tesisin kapasitesini aşmamalıdır. Aynı zamanda tesisin tam randımanla çalışabilmesi için, teslim edilecek süt, tesisin kapasitesinin çok altında olmamasına dikkat edilmelidir.

c — Kooperatif, ortakların sınırlı yada sınırsız sorumluluğuna göre kurulabilir. İkinci halde yani sınırsız sorumlulukta ortaklara büyük sorumluluk yüklenmektedir. Ancak sınırsız sorumluluğun bazı önemli faydalarıda yok değildir. Şöyleki : sınırsız sorumluluk :

— Bütün ortakların kooperatifin teknik, ekonomik, idari ve mali durumuyla devamlı ilgileri sağlanır.

— Tesis işleme için daha kolaylıkla kredi bulabilir.

d — Ortaklar kooperatifle ilgili ürünlerinin tamamını yada bir kısmını kooperatife teslimine zorunlu olmalıdır.

e — Ortakların sütü kooperatife tesliminde kesin fiyat tesbit edilmemelidir.

f — Ortaklar kesin fiyatın faaliyet yılı sonunda, bütün süt işlenip satıldıktan ve bütün masraflar çıkarıldıktan sonra ödenmesini kabul etmelidir.

g — Tarım işleme ve bir örneği olan süt işleme kooperatiflerinde tesis masrafı çok yüksektir. En uygun şekil bu masrafların ortaklık payları ile karşılanmasıdır. Bu bakımdan ortakların mümkün olduğu kadar fazla ortaklık yüklenmeleri kooperatifin başarısı için şarttır.

h — Diğer taraftan tesis masraflarına devletin sübvansiyonla katılması ve bu kooperatiflerin tesis masrafları için uzun vadeli ve düşük faizli kredi temin etmeside tarım işleme kooperatifleri için önemlidir.

ı — Süt işleme kooperatifleri sadece ortakların sütlerini işlemelidir.

i — Faaliyet yılı sonunda kesin fiyatın ödenmesinde ortakların kooperatife getirdikleri ürünlerin sadece miktarı değil, aynı zamanda kalitesi, temizliği, % yağ oranı gibi özellikleride dikkate alınmalıdır.

j — Ortaklara teslim ettikleri ürüne karşı avans verilmelidir. Fakat avans miktarının tesbitinde emniyet göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü faaliyet yılı sonunda teşekkül edecek kesin fiyat, avansdan düşük olursa ortakların avans fazlasını kooperatife geri ödemesi sırasında çeşitli zorluklar çıkacaktır.

k — Kooperatif tesisleri, teknik yönden o anda bulunanın en iyisi ve en modernini olmalıdır.

l — Kooperatifin teknik ve idari personeli de bilgili ve tecrübeli elemanlardan olmalıdır. Bu elemanlardan faydalanabilmek için iyi ücret verilmelidir. Tatminkar ücret elemanın daha iyi çalışmasını ve aldığı ücretten çok fazlasını kooperatife katkısını sağlar.

m — İşlenen ürün çeşidine göre peynir, tereyağı v.s. bir defada değilde parça parça peşin para ile satılması yıllık fiat dalgalanmalarından kooperatifin ortalama bir fiat sağlamasına neden olur. Zaten bu ürünlerin özellikleri (olgunlaşma v.s.) ve yıl içinde devamlı üretilmesi bu işimizi kolaylaştırır. Yılda belli aylarda ve mevsimlerde üretim yapan tarımsal işletmeler için bu önemlidir. Örneğin salça üreten bir işletme için bu daha önemlidir.

Bu şekilde genel başarı için gerekli şartlar belirtildikten sonra sütçülükle uğraşan kooperatifler

— Satış için tereyağı üreten, geri kalan yağsız süttten'de peynir imal edenler

— Yalnız peynir üretenler

— Hem tereyağı hem peynir üretenler

— Tereyağı ve peynirden başka mamüller üretenler, yoğurt, içme sütü gibi mamüller ile uğraşanlar diye bir ayırıma tabi tutulabilirler. Sürekli gelir sağlayan dallardan biri olarak sütçülük için özel bir önem taşır.

Birçok ülkede ve ülkemizde sütçülük kooperatiflerinin başlıca meselelerinden biri, süttün kooperatife taşınmasıdır. Çabuk bozulması nedeniyle özellikle sıcak iklimlerde süt, üyelerden hızla toplanmalıdır. Kooperatifin çalışma alanı geniş ise soğutmalı araçlardan yararlanılmalıdır. Yolları bozuk, taşınmanın güç olduğu yörelerde maliyet yüksek olmaktadır. Ana pazarın yakın olduğu ve taze süt için hazır pazarın bulunduğu veya sütçülükle uğraşan üreticilerin yoğun olduğu alanlarda bu iş daha etkin biçimde yürütülebilir.

İŞLETME ORGANİZASYONU

Süt çeşitli şekillerde bozulmadan kaliteli olarak işletmeye ulaştıktan sonra kaliteli ürün elde etmek, pazarlanıp tüketilene kadar ürünün kalitesini korumak aynı zamanda kaliteli çiğ süttün üretimini teşvik için işletme organizasyonu büyük önem arz etmektedir. İşletme organizasyonu iki safhada incelenebilir.

A — İşletme kuruluşunda

B — İmalat esnasında

A — Kırsal kesimde sütçülük işletmesinin kuruluşu için yer seçiminde çeşitli kolaylıklar mevcuttur. Arsa ucuz, atmosfer kirlenmesi az olmaktadır. Süt toplama araçlarının sirkülasyonu başka araçlara fazlaca engellenmez. Ancak buralarda personeli tutmak çeşitli mahrumiyetlerden dolayı güç olmaktadır.

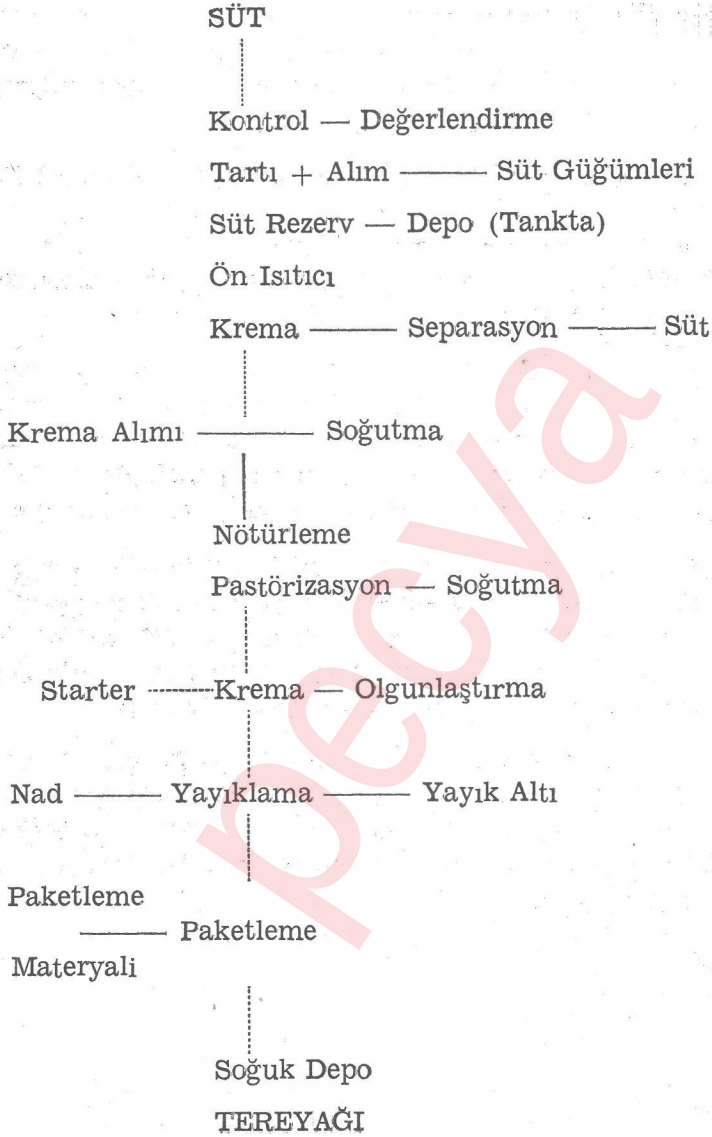
Fabrika yeri seçimine, üretimin en ucuza ve en çabuk şekilde fabrikaya intikaline, süt işletmesinde çok önem arz eden, suyun ve elektriğin kolay teminine, ürünlerin ve diğer yardımcı maddelerin getirilip götürülmesini sağlayacak yol şebekesine, yakın olmasına imkan verecek faktörler etkilidir.

Yer seçiminden sonra pazar durumu incelenip, işlenecek ürünler tesbit edilip, büyük tüketim merkezlerine yakın kurulan işletmelerde daha çok içme sütü ve yoğurt üretimine ağırlık verilmelidir. Tüketim kanallarına uzak yörelerdeki küçük işletmelerde ise daha dayanıklı mamuller işlenmelidir. Peynir tereyağı işletmeleri gibi.

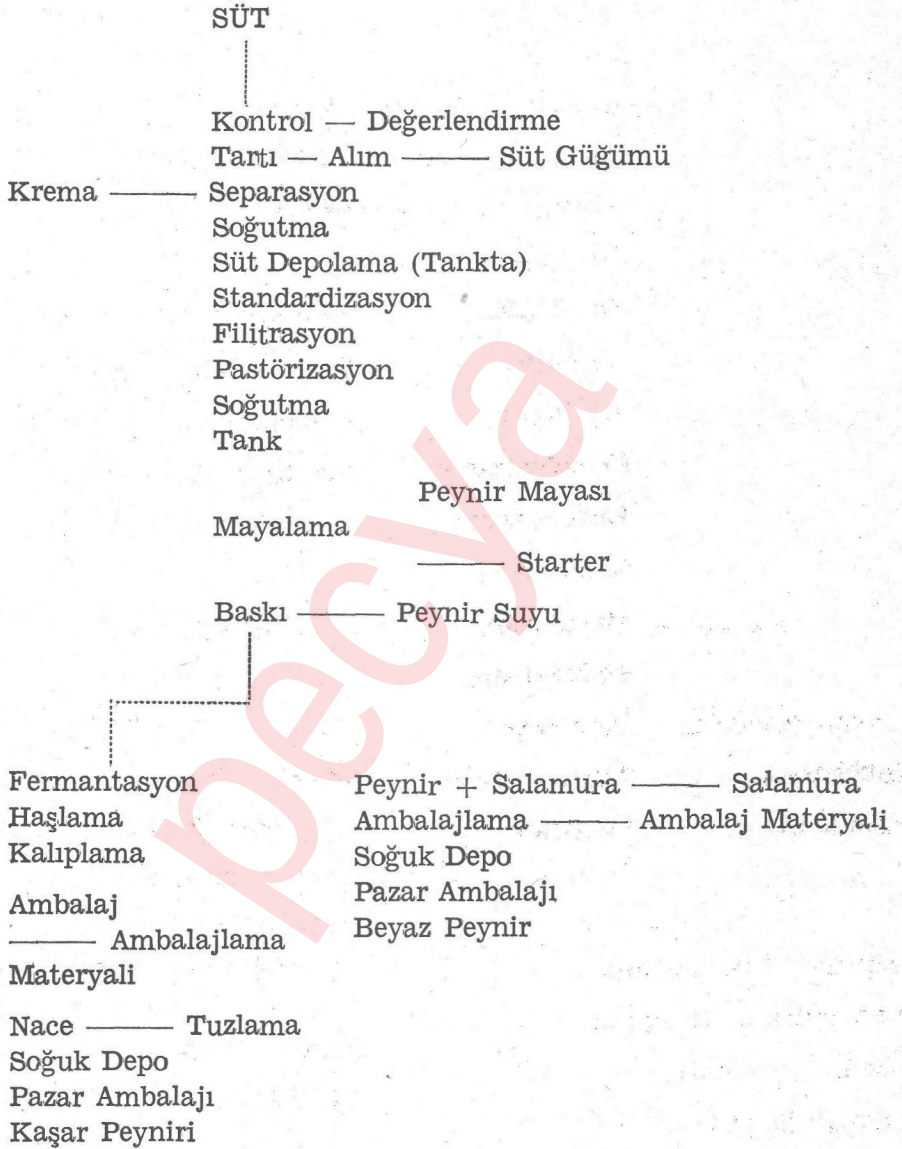
Bir diğer yolda küçük işletmelerin çeşitli mamül işleyememesi, maliyetinin yüksek oluşu v.s. sebeplerden dolayı küçük kooperatiflerin yatay veya dikey birleşerek üst örgütlerce merkezde büyük kapasiteli fb. kurulmalı her kooperatifte de süt toplama merkezleri veya yarı mamul işleyen sabit işletmeler tesis edilmelidir.

Yer seçiminden sonra işlenecek ürüne göre aşağıdaki gibi üretim şemaları çizilmeli, imalat için nasıl bir yol izleneceği hangi alet ve edevatın gerekli olduğu, hatta bunların kapasiteleri çalışırken gerekecek elektrik gücü, su ihtiyacı buzlu su ve buhar ihtiyacı v.s. nin tesbiti mümkün olur.

Tereyağı Üreten İşletmenin Üretim Şeması

Peynir Üreten İşletmenin Üretim Şeması

Yoğurt Üreten İşletmenin Üretim Şeması

SÜT

Kontrol — Değerlendirme

Tartım — Alım — Süt Güğümleri

Krema — Separeasyon

Soğutma

Süt Rezerv — Depo (Tanklarda)

Ön Isıtma

Büyük Ambalajlama

Filtrasyon

(Güğümde)

Homojenizasyon

İnkübasyon

Pastörizasyon

Soğutma

Soğutma

Mayalama

Ambalajlama

İnkübasyon

Soğuk — Depo

YOĞURT

Aroma Maddeleri

İnkübasyon

Karıştırma

Soğutma Ambalajlama

Ambalajlama Soğutma

Soğuk Depo

Aromalı Yoğurt

Yoğurt — Mayası

Karıştırma

Su — Tuz

Homojenizasyon

Ambalaj

— Ambalajlama

Materyali

Soğuk — Depo

AYRAN

İçme Sütü Üreten İşletmenin Üretim Şeması

SÜT

Kontrol — Değerlendirme

Tartı — Alım — Güğümler

Krema — Seperasyon

Soğutma

Süt Rezerv — Depo

Standardizasyon

Filtrasyon

Ön Isıtma

Homojenizasyon

Koku Alma

Pastörizasyon

Soğutma

Ambalaj — Doldurma — Ambalaj
Materyali

Soğuk — Depo

Pazar Ambalajı — Ambalaj
Materyali

PASTÖRİZE İÇME SÜTÜ

Sterilizasyon

Aseptik Tank

Ambalaj

— Aseptik Doldurma

Materyali

Depolama

STERİLİZE İÇME SÜTÜ

İşletme yeri seçimi ve üretim şeması tesbit edildikten sonra. Alet ve edevatın seçimine geçilir, aletlerin birbirine bağlantısı olanların uyumlu kapasitelere sahip olması gerekir. Bunların işletmedeki yerleşim biçimi tesbit edilir. Bu sırada ileride olabilecek gelişmeler göz önünde bulundurulmalıdır. Yardımcı tesislerin toplam alet ve edevatın isteklerin biraz üzerinde kapasitede olacak şekilde seçilmesi gerekir. Bunlarda kullanılacak yardımcı maddeler neler olacaktır?

Kazan için fueloil mi? kömür mü? Soğutma konpresörü için Amonyak mı, freon mu? tesbit edilir. Sütçülük işletmesinde hemen hemen kapasitesinin üç misli su kullanılır. Kullanıldıktan sonraki artık suların tahliyesinin nasıl olacağı kararlaştırılır. Sonra işletme içi detaya geçilir.

Süt Kabul Servisi : Burada gelen sütlerin genel kontrolü (temizlik, asitlik v.s) yapılır, örnek numunesi alınır, tartım yapılır, güğümler yıkanır. Küçük kapasiteli işletmelerde bu bölüm fazlaca yer işgal etmemekle beraber, büyük işletmelerde alan geniştir, ve güğümler yürüyen bandlar ile taşınır. Sütçülükte bir kaideyi burada belirtmekte yarar vardır. Üreticinin veya süt toplayıcısının sütleri getirdiği güğümler mutlaka işletmelerce yıkanmalıdır. Bu bir gün sonra gelecek çiğ sütün kalitesi için önemlidir. Güğüm yıkama düzeninin kapasitesi ile güğüm boşaltma hızı paralellik arz etmelidir.

Ön işlemler ve Depolama Servisi : Alımı yapılan çiğ süt hemen işlenmeyecekse depolanması gerekir. Alımı yapılan sütlerin genellikle ısısı yüksektir. Bu nedenle bunların ön temizlemeden sonra + 4°C civarına soğutulması, sonra çiğ süt tankında depolanması gerekir.

Tankların kapasiteleri ile günlük süt işleme kapasitesi uyum içinde olmalıdır. Kalitesi düşük, asitliği yüksek, yağsız koyun sütü gibi sütlerin depolanacağı tanklar düşünülmelidir.

Labratuvar : Süt alımı sırasında alınan numuneler rutin analizlerin ve üretilen mamüllerin kalite kontrollerinin yapılabilmesine imkan verecek alet edevat ve cihazlarla donatılmalı, mutlaka bilgili yetişmiş bir eleman istihdam edilmelidir.

Genel İşleme Bölümü : Hemen hemen bütün mamüllerin işlenmesinde ortak kullanılan kısımdır. Bu bölümde separatör, soğutma, on ısıtma homojenizatör, pastörizatör ve yıkama düzeni bulunur. Mamül yapımı teknolojisine uygun olarak bu düzenlerden faydalanılır. Mesela homojenizatör içme sütü, yoğurt yapımında

mutlaka kullanılır. Separatör çift amaçlı olabilir, hem temizlik hemde standardizasyon işlemi yapılabilir. Aynı zamanda yağlı sütlerin standardizasyonu sırasında kremada alınabilir. Pastörizasyon daha çok içme sütü ve yoğurt yapımında faydalanılır.

(Plakalı pastörizatör). Peynir ve tereyağı pastörizasyonu çift cidarlı kazanlarda yapılabilir bu kazanlar çeşitli amaçlar için kullanılabilir (olgunlaştırma v.s.) Ön ısıtma düzenleri pastörizatörlerin bünyesinde olabileceği gibi ayrıda olabilir. Ön ısıtma separasyonundan ve homojenizasyondan önce yapılır.

Mamül İşleme Bölümü : Bu bölümdeki alet ve edavatlar mamül türüne göre değişiklik arz eder. Pastörize veya sterilize süt işleme mahalinde pastörizasyon veya sterilizasyon düzeni, aseptik tanklar ve ambalajlama makinaları bulunur. Yoğurt imalat bölümünde sütün ısıtıldığı çift cidarlı kazanlar, maya (starter hazırlama) tankları ve paketlenme düzenleri mevcuttur. Peynir imalat hanelerinde Peynir çeşidine göre değişir. Peynir kazanları, presler, salamura kazanları, haşlama düzenleri bulunur.

Tereyağı bölümünde krema pastörize ve olgunlaştırma için çift cidarlı tanklar, yayık, paketlenme yapımında yararlanılan düzenler bulunur.

Soğuk Hava Depoları : Pastörize sütler, yoğurt gibi mamüllerin satışına kadar depolanmasında yararlanılan soğuk hava depoları, peynirlerin çeşidine göre olgunlaştırılmasında ve depolanmasında yararlanılan sıcaklığı ve nisbi rutubeti ayarlanabilen depolar, tereyağı için depolar ile dondurmacılık için -20°C 'ye kadar soğutulabilen odalar bulunabilir.

Yardımcı Servisler : Kompresör dairesi, soğutmada gerekli buzlu su ve odaların soğutulmasında rol oynar. Bu sistemlerde çeşitli gazlardan yararlanılır. Kazan dairesi işletme için gerekli sıcak su veya buhar temin eder. Bunun yanında çeşitli ambalaj materyallerinin, yardımcı maddelerin (tuz, süttozu, v.s.) depolanması için bölümler bulunmalıdır.

Genel bir kaide olarak sütçülükte mali imkanların elverdiği nisbette yardımcı maddeler, alet ve edavatlar bilhassa kazan ve kompresörün yedekli düşünülmesi zaruridir.

Aydınlatma ve bilhassa fazla sıcak su kullanıldığından ve buharlaşma çok olduğundan havalandırma önem arz etmektedir. İşletme dahilinde kullanılan her türlü alet, edavatın mamül kalitesi

için su buhar, ısı v.s. faktörlerden en az etkilenen paslanmaz çelik-ten yapılmasına özen gösterilmelidir.

Yine paslanmaz çelikten yapılması en uygun olan borular ya tavana asılı desteklerle veya tabandan çıkılan desteklerle 2 m. kadar yükseklikte döşenmelidir. Destekler arası mesafe 3 m. civarında olmalıdır. Sütçülükte en fazla kullanılan paslanmaz çelik alaşımı 18/8 paslanmaz çeliğidir. 18 Cr/8 Ni oranı bu çeliklerde mevcuttur. Bunlardan başka kalayla kaplı kaplardan yararlanılabilir. Ancak kalay kimyasal reaksiyona temayüllüdür. Temizlemede, gereksiz fazla ve uzun süre deterjanla muamele edilmez ise fazlaca mahzur yoktur. Alüminyum ve alaşımlardan sütçülükte başarı ile kullanıl-bilmektedir. Güğümler, süt tankları, süt taşıma tankerlerinin de-poları, pastörize süt ve ayranların kapakları bu alaşımlardan ola-bilmektedir. Bakır ve alaşımlarının sütle temasda olmasının bazı mahzurları vardır. Bilhassa içme sütlerinin bakır ve alaşımları ile teması olmamalıdır. İşletme kuruluşunda dikkat edilecek konular bu şekilde belirtilmiş oluyor. Daha başka spesifik olarak dikkat edilmesi gereken faktörlere burada değinilmemiştir.

B — İmalat esnasında işletme organizasyonu önemlidir. Yönetici hemen her safhayı düşünerek, işletmenin çalışma düzenini kurmalıdır. Yönetici sadece mamül imal etmeyi değil, onu en kolay, en ekonomik, en kusursuz kalitede ve en kısa sürede imal etmeyi amaçlamalıdır. Ekonomik prensibler bütün ekonomik uğraşlarda olduğu gibi süt endüstrisinde de geçerliliğini korumaktadır. Ekonomik prensibler ile teknolojik prensiplerin biri biri ile uyum sağla-yabileceği tetbirlerle donatılmış işletmecilik başarılı olacaktır.

İşletme organizasyonu yapılırken hammadde sütün dayanık-sız, çabuk özelliklerini kaybeden bir hammadde olduğu için diğer endüstride olduğu gibi personelin belirli saatlerde çalışmadığı faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Sütçülükte çok iyi süt toplama organizesi dahi yapılsa çok küçük bir aksama, aletlerden birindeki arıza v.s. nedenlerden dolayı aksaklık giderilir giderilmez hammadde özelliğinden dolayı hemen faaliyete geçip süt işlenme-lidir. Bu surada mesai birimi imiş vakit geç olmuş hiç fark etmez, hemen işlenilmeye başlanılmalıdır. Yoksa tonlarca sütü heder ede-riz. Sonra sütçülük işletmelerinde yaz, kış, bayram tatili gibi fak-törler imalatın geri kalmasına veya bu günlerde imalat yapılma-sına cevaz vermez. Yıl 365 gün, işletme faaliyettedir.

Süt toplama organizasyonu :

a — Olabildiğince erken işlemek için sütün fabrikaya çok çabuk gelmesi lazımdır. Özellikle sıcak bölgelerde bu şart çok önemlidir.

b — Süt, fabrikanın personel ve materyal imkanlarına uygun olarak sıralı bir düzen içinde gelmelidir.

c — İlk parti süt olabildiğince erken gelmeli, son sütte gecikmemelidir. Süt alımında kopukluk olmamalıdır.

Süt alımı : Süt getirenlerin her birinin süt güğümü tek tek rutin olarak kontrol edilir.

Bu kontrollerde sütün tazeliğini anlamak için alkol tabancası ile asitliği kontrol edilir. Uygun sütler alınır, uygun olmayanlar iade edilir. Bu kontrol bazı küçük işletmelerde cezveye konan bir miktar sütün kaynatılması ile yapılır. Sonra bunlardan örnekler alınıp, üzerinde örneğin kime ait olduğu belirtilir, labratuvara gönderilir. Her toplayıcının veya üreticinin sütü ayrı ayrı tartılıp önceden hazırlanan cedvellere işlenir. Güğümden süt boşaldıktan sonra güğümü yıkanır, getirene temiz olarak teslim edilir.

Labratuvar : Her gelen numunede temizlik, % yağ ve özgül ağırlık tesbit edilir, süphelenirse diğer bazı analizlerde (kurumadde, karbonat testi v.s.) yapılabilir. Yine her üretici için hazırlanan cedvellere gelen süt miktarı, temizlik, % yağ gerekirse diğer özellikleri geçirilir. İleride bu değerlerden üreticiye veya toplayıcıya ödenecek süt tutarı tesbit edilir. Genellikle gelen sütlere temizlik primi, yağ primi verilir, ileri ülkelerde içindeki proteinede prim verilmekte, ancak bizde böyle bir uygulama mevcut değildir. Yağ primi mesela % 3,5 sınırının üzerindeki her 0,1 artış için 25 krş veya 50 krş şeklindedir. Bir kişinin sütü % 3,5 yağlı geliyorsa bu sütü 35 Tl. sına alıyor isek % 3,8 yağ ihtiva eden üreticinin sütüne $35 + 1,50 = 36,5$ lira verilir. Verilecek bu prim miktarı iyi ayarlamalı kaliteli süt getiren ile hileli süt getiren aynı kazancı sağlamamalıdır.

Süt Depolama :

Süt alımı yapıldıktan sonra süt $+4^{\circ}\text{C}$ ye kadar soğutulmalı, çiğ süt tanklarına alınmalıdır. İşletme yönetici, pazar taleplerinide göz önüne alarak günlük çiğ sütün seksiyonlara dağılım programı yapar, bu program gereğince toplam çiğ süt seksiyonlara gönderilir. Seksiyonlara göndermeden önce yapılacak ortak muameleler mev-

cutsa süt bu muamelelere tabi tutulduktan sonra seksiyonlara gönderilir. Her seksiyona giden günlük süt miktarı cedvellere işlenmelidir. Bu cedvellerden ve ortalama randımanlardan faydalanılarak işletmecilik yönünden arada bir seksiyonlar kontrolden geçirilir. Randımanlı çalışıp çalışmadığı, meselenin nereden geldiğı ve hataların tesbiti mümkün olur.

Ortak İşlemler : Batada belirtildiğı gibi iyi bir işletmecilik için kurulu sırasında biribiri ile bağılantılı aletlerin kapasite kullanımı, süresi v.s. yönlerden mutlaka uyum içinde olmasını sağılayacak şekilde projeler çizilmesi şarttır. Pastörize, starilize süt, yoğıurt ileneceğı zaman homojenize yukarıdaki işlemler ve peynircilik için seperasyon gereklidir. Bütün bu ortak işlemler mamln yapım sresinde göz önünde bulundurularak sıra ile yapılır. Mesele yapımı uzun süren peynir için gönderilecek süte bu işlemlerde öncelik tanınmalıdır. Bunu yoğıurt, sterilize ve pastörize süt takip edebilir.

Pastörize süt işlemede pastrizatrn doğıru ve düzenli çalışıp çalışmadığı en az 3 ayda bir kontrol edilmelidir. Pastörize normlarına uygun çalışması her an kontrol edilmeli, haftada bir pastörize sütlerin gıda maddeleri tüzüğüne göre kontrolü yapılmalıdır. Pastörize süt üretildikten sonra hemen +4°C deki soğıuk hava depolarına konmalıdır. En kısa zamanda da soğıuk zincir koparılmadan pazara arz edilmeli, satış yapan yerlerde (dükkan, süpermarket v.s.) soğıuk zincire riayet edilip edilmediğı kontrol edilmeli, riayet etmeyenlerin mukaveleleri iptal edilmelidir. Pazarlamacılarla, mamllerin özellikleri nazarı dikkate alınarak uygun mukaveleler yapılmalıdır. Labratuvara gönderilen numunelerin bozuk çıkması halinde sebep araştırılmalıdır. Buna sebep pastörize normunun tam uygulanmaması, düzenin yıkanmasının iyi yapılmaması veya her hangi bir safhada kontaminasyonun mevcudiyeti dnlmeli gerekli tedbirler alınmalıdır.

Yoğıurda işlemede, sütün saatlerce kaynatılarak kuru maddenin artırılması ekonomik olmayan bir uygulamadır. Tzklerimiz müsade ettiğı ölçüde süt tozu ile kuru maddenin artırılması yoluna gidilmelidir. İşletme artlarının durumuna göre süt kazanda kaliteli maya ile mayalanıp pazar talebine uygun ambalajlarda ambalajlanıp, sıcaklığı sabit inkbsyon odalarına (42-44°C) konur. Asitlik kontrolü ile yoğıurtlama tam olunca (30 SH) ıkarılıp, ara soğıutmadan sonra +4°C deki soğıuk hava depolarına konulur. Bila-

hare satışı arz edilir. Yoğurtlar oda sıcaklığında 1-2 gün asitliği fazla gelişmeden kullanılabilir. Buz dolabında ise 1 hafta dayanabilmektedir. Yoğurtlarda randıman % 90 kadardır. Pazar bulunduğu sütte sütçülüğün kârlı seksiyonlarından biridir. Bazen yoğurtlaşma her türlü ihtimama rağmen olmayabilir, o zaman işletmeye gelen sütlere asitliğin nötralizasyonu için suda veya karbonat veya diğer konserve ve dezenfekte edici maddelerin katıldığı düşünülür. Gelen çiğ sütler bu yönden labratuvarda kontrole tabi tutulabilir.

Peynir işlemede, pazar istekleri, peynirin mecburi olan depolanma (olgunlaşma) süresi, depo kapasitesi göz önünde bulundurularak işletme planı yapılmalıdır. Peynircilikte küçük ihmaller randımanın ve kalitenin çok çabuk bozulmasına neden olur. Meselâ ustanın işi çabuk bitirmek arzusunun dolaylı peynir çeşidine göre değişiklik arz eden pıhtılaşma süresinin, fazla maya ilavesi ile kısaltılması, randımanı düşürür aynı zamanda salamurada arzu edilen sertlikte fakat salamuradan çıkarılınca yoğurt haline gelen kalitesiz peynir üretimine sebep olur. Önceden kaynatılmış veya yüksek derecede de pastörize edilmiş sütlerden peynir yapılmaya kalkılırsa süte bulunan serbest Ca miktarındaki azalma sonucu pıhtılaşma olmaz, tonlarla ifade edilen kazandaki süt heder edilmiş olur. İşletme çok büyük kayba uğrar. Depolamada peynir çeşidine göre şartlar mutlaka yerine getirilmelidir. Yüksek sıcaklıktaki bir depoda bulunan tenekelerdeki beyaz peynir çok çabuk bozulur, gaz teşekkül eder, tenekeler bile patlayabilir, yeterli süre bekletilmeyenlerde arzu edilen özellikler, tat ve aroma teşekkül etmez. İşlenecek peynire göre sütün pıhtılaştırma süresi, sıcaklığı, pıhtının baskıda kalma süresi, tuzlama miktarı ve çeşidi, olgunlaşma süresi, bu sırada gerekli olan sıcaklık, nisbi nem vs. faktörler çok değişiklik arz eder. Gerek yetkililer gerek ustabaşılar bu konuda, yetiştirilmelidir. Peynir yapımının sadece maya katıp, pıhtılaştırıp, baskıya alıp, tuzlayıp depolamak gibi basit görmeyip, gereken önem verilip öğrenilmeli, öğretilmelidir. Peynircilikte hem işletmelerin ekonomisine katkıda bulunma hemde değerli gıdaları bünyesinde bulunduran artıkların değerlendirilmesi gerekir. Kayıplar azımsanmayacak ölçüdedir. Peynir suyundan eczacılık, çocuk gıdası v.s. sahalarında yararlanılmakta, en basit değerlendirme olarak İsrailde yaygın uygulama alanı bulan hayvanlara verilmektedir.

Sütün çeşidi, mevsim, uygulanan teknoloji gibi birçok faktörlerin etkili olduğu peynir randımanlarını ortalama değerler olarak

vermek istersek şöyledir. Beyaz peynirde % 31, Kaşarda % 16, Tulumda % 18 randıman sağlanabilir.

Tereyağı işlemede, işletme organizasyonu yönünden dikkat edilecek hususları da şöyle belirtebiliriz. Her şeyden önce tereyağı üretiminde ham madde olarak mutlaka kremaya yönelmeliyiz. Sütten veya eskiden ülkemizde yoğun şekilde uygulanan yoğurttan tereyağı yapımı bütün ülkelerce terk edilmiştir.

Kaliteli tereyağı yapımında etkisi araştırmalarla kesin olarak ortaya konmuş starter kullanımına başlanılmalıdır. Sadece tereyağı üreten işletmecilik pek yaygın değildir. Bu şekildeki işletmeler dışarıdan krema alarak işlemektedirler.

Çoğunluk peynircilik ve diğer sektörlerle birlikte, tereyağcılık yapılır. Peynircilik, yoğurtçuluk, içme sütçülüğü gibi seksiyonlara giden sütlerin standardizasyonu sonucu alınan krema ve dışarıdan alınan kremalardan işlenir. Kahvaltılık veya yemeklik tereyağı üretimine göre değişen teknoloji ihmalatsız uygulanmalıdır. Bilhassa kahvaltılık tereyağlarının üretimi, ambalajlanması ve pazarlanmasında dikkatli olunmalıdır. Depolama sırasındaki ihmaller sonucu acılaşmış, parçalı yapıda, homojen renk göstermeyen kalitesiz tereyağı üretimine sebebiyet verilir. Peynircilik gibi tereyağcılık artıklarında mutlaka değerlendirilmelidir. Sütün yağ hariç hemen hemen bütün diğer unsurlarını ihtiva eden yayık altı veya yağsız süt mutlaka değerlendirilmelidir. Sütten tereyağı işlenmesi sırasında % 5 randıman sağlanabilir. Kremadan tereyağı yapıyorsa randıman;

$$R = \frac{100}{C} \times \frac{A - B}{100}$$

R = Randıman %

C = Tereyağının süt yağı oranı % 80-83

A = Kremanın » » » »

B = Yayık altının » » » »

formülünden yararlanılaarak bulunabilir. Tereyağı üretimi yapılan işletmede her 10 partide bir randıman hesabı yapılmalıdır. Tereyağı randımanında, kullanılan kremanın yağ oranı, yayıklama, yıkama, malakse işlemi gibi faktörler etkilidir.

SONUÇ :

Bu şekilde ülkemizde ve konumuz olan süt ve mandra kooperatiflerinde en fazla üretilen mamuller ve işletme özellikleri göz önünde bulundurularak kuruluş ve imalat safhasında dikkat edilecek hususları çeşitli seksiyonları ve mamüllerin özellikleri dile getirilmiş oldu. İşletmelerin çeşitliliği, mahalli özellikleri, kendine özgü özellikleri ve bizim anlattıklarımız göz önünde buundurularak her işletme kendi şartlarına uygun işletme organizasyonunu kurabilir.

Burada belirtilenlerin dışında bir işletme organizasyon örneği vermek çeşitli yapıdaki işletmelere uymıyacağından faydalı olmayacaktır.

KAYNAKLAR

- 1 — ARIKAN, R. 1981. Süt ve Mamülleri Pazarlaması A. Ü. Ziraat Fakültesi Ders Notu Teksir No: 64 ANKARA
- 2 — CEMALCILAR, İ. 1979. Kooperatif İşletme Ekonomisi Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını (Çeviri). ESKİŞEHİR.
- 3 — ERALP, M. 1974. Peynir Teknolojisi A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayını No: 533 ANKARA.
- 4 — ——— 1969. Tereyağı ve Kaynak Teknooljisi. A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayını No: 375 ANKARA.
- 5 — KAPTAN, N. Sütçülük Artıkları ve Değerlendirilmesi Basılmış Ders Notu ANKARA.
- 6 — MÜLAYİM, Z. G. 1981. Sütçülük Kooperatifleri I.V Türkiye Sütçülük Kongresi Tebliği ANKARA.
- 7 — ——— 1975. Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik Bilgi Yayinevi. ANKARA.
- 8 — URAZ, T. Süt Endüstrisi ve İşletmeciliği Basılmamış Ders Notu.
- 9 — YILDIRIM, T. 1974. Yurdumuzda Süt Üretimi ve Değerlendirilmesinde Kooperatifleşme Hareketi. I. ci Türkiye Sütçülük Kongresi Tebliği. ANKARA.

ZUSAMMENFASSUNG

Bei den Laender, die im Hinblick auf die Milchwirtschaft fortgeschritten sind, werden den hundertprozentige Anteil der Milchproduktion durch die Molkereigenossenschaften bearbeitet. Diese Laender haben eine bessere Organisation für die Sammlung, Verarbeitung und die Vermarktung von Milch. Aus diesem Grund gewinnen sie einen guten Erfolg.

Obwohl in der Türkei die Zahl der Molkereigenossenschaften sehr loch ist, ist die Zahl der erfolgreich arbeitenden Genossenschaften sehr gering. Zu den Molkereigenossenschaften gehörenden Verarbeitungsbetrieben haben einen kleinen Kapazität, Ausserdem sind sie bei der Begründung - Bearbeitung - und Vermarktungsphase sehr schlecht organisiert. Das behindert den Erfolg. Um einen besseren Erfolg zu erzielen, ist es erforderlich, bei allen Phasen die arbeiten gut zu organisieren, einen günstigen vertikalen und senkreten Integration der Genossenschaften zu gewährleisten, die Betrieben mit grösseren Kapazitaet zu bauen und bei denen guten Fachleuten einzustellen.

ORMAN KÖYÜ KALKINDIRMA KOOPERATİFLERİ

Ahmet AYDIN (*)

ORMAN KÖYLERİNE GENEL BAKIŞ

Türkiye'de kırsal kesimle ilgili olarak bu güne kadar yazılanların ve söylenenlerin doyum noktasına daha doğrusu bıkkınlık noktasına vardığı söylenebilir. Bu doğru bir saptamadır, da. Ne varki kırsal kesimin önemli bir bölümünü oluşturan orman köyleri ve köylüleri konusu kanımızca yeterince işlenmemiş ve kendi fiziksel konumları gibi bu kesim deyim yerindeyse gözden ve gönülden uzak olmuştur. Aslında kırsal kesimi bölerek farklı gruplar içinde ele almak ve soyutlama yapmak olanaksız olduğu gibi doğru da olmayabilir. Ancak sorunun ve konunun kökenine inildiğinde bu soyutlamayı yapmak kaçınılmaz olmaktadır.

Orman Köylerinin ve köylülerinin durumlarının böylece gözlemlemek olanaklıdır. Büyük bir doğal kaynağımız olan ormanlarla yanyana hatta iç içe yaşayan bu insanların; bu kaynaktan yararlanmaları çok sınırlı kalmaktadır. Söylediklerimizi rakamla somutlamak gerekirse denilebilirki;

Ormanla ilgili kamu kuruluşları orman köylerinden ancak günde 8 saat ve yılda 70 gün çalıştırılmak koşuluyla 182.000 kişiye çalışma olanağı sağlayabilmekte bu da her aileden ortalama bir kişi olduğu varsayımı ile 182.000 ailenin geçimine katkıda bulunabileceği sonucunu vermektedir ki bu sayı 1.2 milyon orman köylü ailesinin % 14'üne karşılık olmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara göre çeşitli kamu kuruluşları tarafından bir yılda kentlere yapılan kamu harcamaları 1000 Tl. Diğer kırsal kesime 246 Tl. orman köylerine ise sadece 47 Tl. dir. (1972 verilerine göre)

(*) ORKÖY D. Bşk. lığı Koop. Gr. Başkanı

Bu durumda şunu sormak durumundayız? Bu insanlar ne yapacaklar? Verilecek yanıtlardan birincisi kentlere göç edecekler, diğeri de ormanlara yasal olmayan bir biçimde zarar vereceklerdir. Bu olguların her ikisinde yaşanmaktadır. Her ikisinin de olumsuz etkileri vardır. Biz burada konumuz gereği birinci durumu değil ormanlarla ilişkileri üzerinde duracağız.

Orman Köylülerinin ormanlara olan olumsuz baskıları bilindiği gibi; kaçak kesimler, tarla açmalar tekniğe uygun olmayan hayvan otlatma yakma v.b gibi şekillerde ortaya çıkmaktadır. Zaman zaman çıkartılan yasal önlemlere karşın bu durumun önüne geçilememiş ve ormanlar sürekli zararlı çıkmıştır. Yine bilindiği gibi orman köylüsü ormanlardan açtığı alanları tarım alanı olarak, mera olarak kullanmaktadır.

Ne varki genellikle dik ve meyilli olan bu topraklar çıplaklaştırılınca çeşitli nedenlerle kaybolup gitmekte ve bir sene sonra bırakınız kimseye yararlı olmayı zararı olan yerler durumuna dönüşmektedir.

Bu yüzden çoğalma gösteren doğa bozulması giderek şiddetlenmiş ve orman kaynağının kuruması baş göstermiştir. Bu duruma gelişmiş ülkelerde bilimsel ormancılık ve ekonomik önlemlerle frenlenebilmiş böylece doğal düzen yeniden kurulabilmektedir. Kapalı aile ekonomisinin egemen olduğu ve yoğun nüfus artışının bulunduğu bizim gibi ülkelerde ise bu aşım doğa tahribi orman tümüyle kalmayınca ya da varılamayan yerlere çıkıncaya kadar sürmüştür.

Yukarıda kısaca durumları belirtilmeye çalışılan bu kırsal kesim işte bu nedenlerle diğer kırsal kesimlerden soyutlanma zorundadır ve bu kesim için farklı işlem yapılmak durumundadır.

Konunun birde orman işletmeciliği ile orman köylüsü arasındaki ilişkileri yönünden değerlendirmesini yapmakta yarar vardır.

Bilindiği gibi Türkiye'de orman işletmeciliği 1937 de çıkartılmış bulunan 3116 sayılı yasa ile temeli atılan Devlet İşletmeciliğidir. Ancak bu yasa 1956 yılında 6831 sayılı yasa ile değiştirilerek bugün yürürlükte bulunan yasa ortaya çıkmıştır. Bu yasanın 40. maddesinde : der ki...

—Devlet Ormanlarında kesme, taşıma, toplama, imal, bakım,

imar, ağaçlama, yol yapma gibi orman işleri iş yerinde veya civarındaki orman işlerinde çalışan köylülere yada tercihen aralarındaki köy orman kooperatifi kuranlara gördürülür. Yapılacak işin civar köylülerin iş gücünün kâfi gelmemesi yada işe ehil olmamak veya fahiş fiyat istemeleri gibi hallerde, bu işler taahhüt yoluyla yaptırılabilir.

Yasa maddesinden de görüleceği gibi, orman işletmeciliğinin yapılmasında iki yol izlenebileceği, bunlardan birinci yolun ya; orman işletmeciliğinin çeşitli bölümlerinin orman içinde ve bitişğinde oturan halkın kuracakları kooperatifler kanalı ile yaptırılması, diğeri ise müteahhitler yani yükleniciler yoluyla yaptırılmasıdır. Bu güne kadar izlenen yolun ikincisi olduğu görülmektedir.

İşte bu durumda bulunan orman köyllerine ve köyllülerine hizmet götürmek ve bu yönüyle bu köyllülerin ormanlar üzerindeki olumsuz baskılarını bir ölçüde azaltmak amacıyla 1970 yılında o zamanki adı Orman Bakanlığı olan Bakanlık bünyesinde orman köy ilişkileri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kuruluşun görev ve sorumluluklarında kısaca değindikten sonra Orman Köyü Kalkındırma Kooperatiflerinin durumlarına girmek istiyorum. Bugün Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde ORKÖY Daire Başkanlığı olarak görev yapan kuruluşumuzun görev ve sorumlulukları kısaca şöylece sıralanabilir.

— Ormanların korunması, geliştirilmesi, işletilmesi ve genişletilmesi amaçlarını gerçekleştirmek için Devlet Ormanları içinde veya bitişğinde orman köyllülerinin sosyo-Ekonomik ve kültürel gelişmelerini sağlamak maksadıyla kalkınma havzalarında yapılacak Etüd-Araştırma, Plân, proje ve programların hazırlanması işlerine katılmak, çalışma alanı ile ilgili alanlarını uygulamak,

— Orman içi ve bitişğinde oturan köyllülerin kalkındırılması ile ilgili özel mevzuatına göre, mevcut ve ileride tesis edilecek her çeşit kredi ve yardım kaynaklarının en iyi şekilde ve en rasyonel hizmetlere yönetilmesi ve Devlet Ormanlarının korunması, genişletilmesi ile ilgili Devletle köyllülerin işbirliğini sağlayıcı gerekli önlemleri almak ve uygulamak,

— Bu görevleri yerine getirirken gerekli finansman kaynağı; 6831 sayılı yasaya 1744 sayılı yasa ile eklenen Ek 3. maddesinin H fıkrasına göre 1974 yılında tesis edilen Orman köyllüleri kalkındırma Fon'undan sağlanmaktadır. Bu fondan plan ve projelere dayalı olarak yapılan yardımlar ise;

- 1 — Aile işletmeleri için
- 2 — Kooperatif ve birlikleri için
- 3 — Köy tüzel kişiliklerine olmak üzere gruplandırılabilir.

ORMAN KÖYÜ KALKINMA KOOPERATİFLERİ

Birinci bölümde belirtildiği gibi orman köyleri diğer köyler içinde ayrıcalık taşımakta bu nedenle de bu köylerde yaşayanlara da hizmet götürmek amacıyla bir kuruluş meydana getirilmiş ve parasal kaynak sağlanmış bulunmaktadır. Görüldüğü gibi bu parasal kaynaktan sadece orman içinde ve ormana bitişik köylerde yaşayanlar gerek bireysel olarak, gerek kooperatif olarak gerekse köy bazında tüzel kişilik olarak yararlanmaktadır.

— Bu aşamada şunu hemen belirtmeliyimki; Orman Köyü Kalkınma Kooperatifleri de birer kalkınma kooperatifidirler. Diğerlerinden farkları kooperatif ortaklarının orman içi ve ormana bitişik köylerden olmasıdır. Bu nedenle biz bu konferansımızda Orman Köyü Kalkınma Kooperatiflerinin bir ölçüde değerlendirmesini yaparken dolayısıyla kalkınma Kooperatiflerinin de değerlendirmesini yapmış olacağız.

— Kalkınma Kooperatifleri bilindiği gibi başlangıçta yurt dışına gitme güdüsünden kaynaklanan ve sayıları hızla ve yapıyarak artan bir görünüm arzemişler ve gerçek gereksinimlerden doğmamışlardır. Orman Köyü Kalkınma Kooperatiflerinin de bu ölçüde olmamakla birlikte 1906 sayılı yasa uygulamasının sonucu olarak sayılarının hızla arttığı gözlenmektedir. 1975 yılında çıkarılan 1906 sayılı yasa orman Köylülerinin, köy sınırları içinde bulunan ormanlarda yaptıkları üretimde.

a — Bireysel üretimde 10 M³'e kadarında fiyat farkı

b — Kooperatif tüzel kişiliği olarak yapılan üretimde ise, üretilen kerestelik tomruğun % 25'i; yakacak odunun ise % 10'e kadarının maliyet bedeli üzerinden kooperatiflere verilebileceği esasını getirmiştir.

Yasa uygulamaya ancak 1977 yılında geçebilmiştir. Yine 1978 yılı icra plânının 291 m d. si Orman İşletmeciliğinde, hammadde üretimi, değerlendirilmesi ve pazarlanmasında kooperatiflere geniş yer vermiş bu nedenle de Orman Köyü Kalkınma Kooperatiflerinin sayılarında büyük artışlar meydana gelmiştir.

Son olarak 1982 yılında yasa değiştirilmiş ve yukarıda sözü edilen haklardan yararlanmada kooperatiflerin bu hammaddeyi işliyecek tesise sahip olma koşulu getirilmiştir. Konumuz olmamakla birlikte, zaten düşük kapasiteyle çalışmakta olan bu daldaki sanayi kuruluşlarına yenilerinin eklenmesi yolunu açması beklenen bu uygulamanın da tartışılmaya değer olduğunu belirterek geçeceğiz. Konuyu değiştirmeden önce 1906 sayılı yasa uygulamasının kooperatiflerde sermaye birikimine yol açması bakımından yararlı olduğunu bu sermayelerin üretken yatırımlara yönetilmesinin hem orman köylüsüne hemde ulusal ekonomiye yararlarının belirtilmesi gerekir. Örnek vermek gerekirse;

Yıllar	Alınan Tomruk (% si)	Sağlanan Kâr (1000 Tl.)
1977	111.000	49.000
1978	283.000	38.000
1979	401.000	617.000
1980	564.000	2.823.000
Toplam	1.359.000	3.527.000

Yıllar	Alınan Odun (Ster)	Sağlanan Kâr (1000 Tl.)
1977	355.000	44.000
1978	494.000	74.000
1979	507.000	126.000
1980	726.000	217.000
Toplam	2.082.000	461.000

Böylece Kooperatifler 4 yıllık bir süreçte yaklaşık 4 milyar Tl. tutarında bir gelir sağlamışlardır.

Orman köyü kalkınma kooperatiflerinin projeli yatırımlarının finansmanına geçmeden önce burada göz önüne alınan ilkelere de kısaca değinmekte yarar görüyorum.

Bilindiği gibi kooperatifleri kooperatif yapan sadece kooperatif adı değil, uluslararası kooperatifler birliğinin kabul ettiği altı kooperatif ilkesinin bulunup bulunmadığı ne ölçüde bulunduğudır. Bu ilkeleri saymak gerekirse, 1 - Serbest giriş 2 - Demokratik yöne-

tim 3 - Risturn dağıtılması 4 - Sermayeye sınırlı faiz verilmesi 5 - Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi 6 - Kooperatifler arası bağın-tılar.

Hemen şunu belirtmeliyimki kuruluş olarak yapılan koopera-tifçilik uygulamasında bu ilkelere uyulması için çaba gösterilmek-tedir. Belirtilen bu ilkelerden bazılarının örneğin kooperatif eğiti-minin geliştirilmesi başka bir kamu kuruluşunun görevi olmasına karşın proje uygulaması yaptırılan kooperatiflerde, bu hizmetinde yerine getirilmesinde kuruluş olarak katkıda bulunmaktadır.

— Orman Köyü Kalkınma kooperatiflerine topluca bakış

a — Sayısal gelişim;

1970 yılında kurulmuş bulunan sadece 30 kooperatife karşılık bu sayı 1975 de 530'a 1980 de 1732'ye 1982 de 1682'e ulaşmış bulun-maktadır. 1975 ile 1980 yılları arasında görülen sayısal sıçramaya yukarıda belirtilen 1906 sayılı yasa uygulaması neden olmuştur. 1980'de 1732 adet orman köyü kalkınma kooperatifine 123.235 adet köylü yurttaşımız üyedir. Bu sayının değişken olması kooperatif ilkelerinin birinci maddesi gereğidir.

b — Kooperatiflere yapılan yardımlar.

Daire Başkanlığımızca orman köyü kalkınma kooperatiflerine çok uygun koşullarda parasal destek sağlanmaktadır. Orman köy-leri kalkınma fonu yönetmeliğindeki esaslara göre yapılmakta olan bu yardımlardan yararlanabilmek için kooperatiflerde aranan şart-lar şöyledir.

1 — Kooperatifçilik amaç ve ilkelerine uygun ve bu anlam içerisinde ortaklıkla ilgili ve ortakların Sosyo-Ekonomik ihtiyaçla-rının giderilmesine yararlı hizmet götürücü, ortaklarına istihdam olanağı yarattığı veya üretimi artırıcı veya değerlendirici nitelik-te, kalkınma planlarıyla tutarlı bir projeyi uygulamaya koymak.

2 — Yasa ve Anasözleşmede belirtilen tüm yükümlülüklerini yerine getirmiş, yasal muhasebe defterlerini tutmuş olmalı,

3 — Kooperatifin merkez edindiği köydeki hanelerin en az % 51'inin kooperatifte temsil edilmiş olması,

Bu koşulları yerine getiren kooperatiflere proje tutarının en çok % 85'i oranında parasal destek sağlanmaktadır. Sağlanan bu

parasal destek % 05 faizli olup, proje konusuna göre 1-10 yıl vadelidir. Vade içinde yatırım dönemi geri ödemesiz devre ve ödemeli devre bulunmaktadır.

Görülüyorki günümüz kredi koşullarına göre adeta sübvans niteliğini taşıyan bu yardımlar devletin bu kesimdeki halka çok olumlu bir anlayışla yaklaşımının göstergesidir.

c — Kooperatif projelerinin niteliği :

Kooperatif projelerinin seçilip, uygulanmasında kooperatifçilik prensiplerine özellikle risturn ilkesine uyulmaya çalışılmaktadır. Bilindiği gibi köy kalkınma kooperatifleri çok amaçlı olarak kurulmakta olup, bu durum kimi kooperatifleri daha kuruluştan başarısız kılmaktadır. Her köye bir fabrika görüşünden hareket edilmiştir. Bunun doğru bir yaklaşım olmadığı konusunda bulunan kuruluşumuz; genellikle; orman köylerinin ve genelde Türkiye'nin kit kaynaklarını, alt yapıyı finansman, hammadde ve insan gücü potansiyelini de dikkate alarak; her dağınık yerleşme yerinde bir kooperatif kurmak, kit kaynakları parçalamaktan sakınmak, atıl kapasitelere yer vermemek için geniş tabanlı, ekonomik ölçekli yatırım projelerine destek sağlamaya çalışmaktadır.

Kuruluşumuzun bu amaca varabilmesinde yardımcı etken aynı zamanda bireysel aile işletmelerinin uygulayacakları projeli yatırımlara da destek sağlanmasıdır. Böylelikle kooperatif örgütlerde toplanan orman köylüsü; kooperatifi kanalıyla hem kendi işletmesine girdi sağlanmakta, hem ürününü değerlendirmekte, hemde pazarlamaktadır. Böylece köylünün ürettiği ürünlerde, sınai yatırım projeleri arasında bir ham madde veya mamül madde bağıntısı kurulmakta ve köylünün ürünü doğrudan değil sanayiden geçerek pazarlanmaktadır. Bu niteliği ile model köylünün Sosyo-Ekonomik sorunlarının çözümü için bir araç olmaktadır.

Tarıma dayalı sanayilerin kuşkusuz, Türkiyenin sanayileşmesine bir seçenek değil, kırsal kesimde bağlayıcı, birleştirici, geleneksel ve çağdaş üretim düzenleri arasındaki köprüyü kurucu bir denge unsuru olarak düşünülmesi, ve köyle kent arasındaki gelişmişlik ayrımlarını azaltıcı bir etmen olarak değerlendirilmesi daha tutarlı bir yaklaşımdır.

Türkiye'de köy kalkınma kooperatiflerinin yatırım boyutu açısından en önemli darboğazını, çoğu kez tek bir köy düzeyinde ku-

rulmuş olmaları, bunun sonucu da yatırımların gerektiği optimal büyüklüğe varamamış olmalarıdır. Bu gerçeği göz önüne alan kuruluşumuz geniş tabanlı bir katılımı sağlamaya bunun sonunda da yatırımları minyatür olmaktan çıkarmaya çalışılmaktadır.

Yukarıdada değinildiği gibi kooperatiflerin yatırım konuları seçilirken kooperatifçiliğe uygun konuların seçimine özen gösterilmekte, kooperatifçilikten çok şirket statüsüne uygun düşen konularda yatırım yapmaktan kaçınılmaktadır. Bilindiği gibi yatırım konuları; kooperatif ortakları ile bağıntılı olarak seçilmezlerse, hem risturn dağıtımı sorun yaratmakta hem de ortaklarla kooperatif arsasındaki bağlar zayıflamakta bunun sonunda bir dağılıma kaçınılmaz olmaktadır. Bu yaklaşım içinde Daire Başkanlığımızca bu güne değin desteklenen yatırım projelerinin sektörlere dağılımı şöyledir.

Sektör	Adedi	Orköy Yardımı		Köylü Katkısı	Toplam
		Kredi	Hibe		
1 - Tar. ve Or.	104	121.968,8	763,3	21.658,6	144.390,7
2 - İmalat ve Gıda	75	762.704,7	42.577,4	142.108,6	947.390,7
3 - Orman Ürünleri	13	104.920,2	10.998,9	20.456,3	136.375,4
4 - Dokuma ve Giy.	47	147.134,5	6.882,2	27.179,4	181.196,1
5 - Tars. A. ve Ger.	35	39.215,4	2.577,9	7.375,1	49.167,4
6 - Kimya	1	82.771,2	4.493,4	15.399,6	102.664,2
7 - İnşaat Malz.	3	23.973,9	637,3	4.343,1	28.954,3
TOPLAM	278	1.282.687,7	68.980,4	238.520,7	1.590.138,8

SORUNLAR VE ÖNERİLER :

Sözlerimin başında belirttiğim gibi Orman Köyleri Kalkınma kooperatiflerinin sorunlarını ve bunlar için getirilecek önerileri diğer Kalkındırma Kooperatiflerinden soyutlamak olanaksızdır.

Orman köyü kalkınma kooperatiflerinin ve diğer kalkınma kooperatiflerinin sorunlarını yapısal ve yapısal olmayan sorunları olarak ayırmak olanaklıdır,

I — SORUNLAR :

A — YAPISAL SORUNLAR :

1 — Üretim süreci dışında kalan ortaklardan kaynaklanan sorunlar.

Bilindiği gibi bir kooperatifte hem üretim sürecinin içinde hem de üretim sürecinin dışında ortaklar bulunmaktadır. Dışındaki ortaklar kooperatiften beklediklerini bulamamakta, dolayısıyla düş kırıklığına düşmekte ve sermayeleri için aldıkları faizin çok düşük olduğunu görerek kooperatiflerinden kopmak istemektedirler. Bugün bu olgu yaşanmaktadır. Kooperatifin uyguladığı yatırım projesi ile bağıntı içine giremeyen ortak risturn dağıtımında dışında kalmakta dolayısıyla aradaki bağlar giderek kopma noktasına gelmektedir.

Bu durumda yapılması gereken; pek açıktır ki, ya kooperatifin sahip olduğu tesisle bağımlaşamayan ortağın tasfiye edilmesi ya da tesisin kooperatif ortağıyla bağımlaşabilecek dönüşüme tabi tutulmasıdır.

2 — İşletme sahipliğinden kaynaklanan sorunlar.

Orman köyü kalkınma kooperatiflerinin veya kalkınma kooperatiflerinin yapılarından kaynaklanan diğer bir sorun da; kooperatifin sahip olduğu tesis de çalışan işçilerin kooperatif ortağı olanlar ve olmayanlar ayrımı ile hem işçi hem patron durumunda bulunma çelişkisi yanında tesiste çalışmayan ortakların çalışan ortak işçilere karşı patron pozisyonunda bulunmaları, ortak işçilerin verimli olarak çalışmamalarını getirmekte, bu durumda yapılabileceklerin sınırlı olması ve güçlükler ortaya çıkartmasıdır.

3 — Ticari ve Ekonomik Sorunlar.

Orman köyü kalkınma kooperatiflerinin tarımsal endüstri boyutundan kaynaklanan yapısal sorunlardan birisini de hem alt yapının tam olarak gelişmediği gezici yörelerde yatırım yapmaları hem de serbest piyasa ekonomisi içinde kalarak faaliyet gösterme zorunda kalışları oluşturmaktadır. Bir başka deyişle köy kalkınması gibi toplumsal yarara öncelik tanıyan bir yatırım yönteminin kâra öncelik tanınan bir yatırım yöntemini zorunlu kılan

bir ekonomik düzeyde gerçekleştirilmeye çalışılması bir çelişki oluşturmakta ve bu tür kooperatiflerin başlıca sorununu oluşturmaktadır. Sermaye şirketleri yanında güçsüz olan bu kuruluşların başarısız duruma düşmeleri kaçınılmaz olmaktadır.

B — YAPISAL OLMAYAN SORUNLAR :

Orman Köyü Kalkınma kooperatiflerinin olduğu gibi kalkınma kooperatiflerinin de yapısal olmayan sorunlarının finansman, üst örgütlenme, eğitim ve araştırma ile mevzuattan kaynaklandığını görmekteyiz. Şimdi bu sorunları kısaca açıklamaya çalışalım :

1 — Finansman Sorunu :

Türkiyede genel olarak kooperatiflerde görülen finansman sorunu yoksul kesimde oluşturulan Orman Köyü Kalkınma Kooperatiflerinde daha da büyük boyutlarda gözlenmektedir. Kooperatif ortaklarının ya zorunlu olarak ya da kasıtlı olarak düşük sermaye payı yüklenmeleri, yüklenilen paylarını bile zamanında tam olarak yatıramamaları, kooperatiflerde sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemektedir. Orman Köyü Kalkınma kooperatifleri kuruluşumuzdan destek sağladıkları takdirde yüksek faize muhatap olmadıkları halde buna karşılık kendilerinin gerekli sermayeyi koyamamaları ayrıca destek sağlanan fon'un kaynaklarının sağlandığını söylemek ne yazık ki olanaklı değildir.

Diğer taraftan bugün kooperatiflere sağlanmasında büyük yarar ve hatta zorunluluk bulunan çeşitli finansman kolaylıklarının sağlandığını söylemek ne yazık ki olanaklı değildir.

2 — Üst Örgütlenme Sorunu :

Türk kooperatifçiliğinde 1969 yılında başlayan (1163 sayılı yasa ile) üst örgütlenme henüz gelişme denemesindedir, denilebilir. Çeşitli bölge birlikleri ile merkez birlikleri kurulmuş fakat kooperatifler yasasında yerini bulan Türkiye Milli Kooperatifler birliği henüz gerçekleşmemiştir. Bugün var olan kooperatifin birlikleri de ne yazık ki bunalım içindedirler.

Kooperatifçiliğin büyük gelişme gösterdiği (İngiltere, Norveç, Hollanda, Fransa v.b.) batı ülkelerinde kooperatifler geçen yüzyılın sonlarında üst örgütlenmeye gitmişlerdir.

Bugün ise AET ülkelerinin, bütün kooperatif üst örgütlerinin bir araya gelerek bir konfederasyon kurma çalışmaları yaptıkları gözlenmektedir.

Türkiye'de kooperatiflerin üst örgütlenmeleri konusunda gerekli ve yeterli görev ve desteği yerine getirildiğini ne yazık ki söyleyebilme durumunda değiliz. Kurulan üst örgütlerin gelişmeleri çok yavaş ve yetersiz olmuş, var olan ekonomik düzende yarışmamış, kooperatif eğitim ve denetiminin kendisinden beklenen görevleri yerine getirememiştir.

Bugün sayıları yukarda belirtilen orman köyü kalkınma kooperatifleri ayrı bir üst örgütlenmeye gitmemiş gitselerde bu bütünlüğü zedeleyici boyutlara varmamıştır. Kuruluşumuzda bu yönde çaba harcamış hareketi güçlendirmeye ters düşen faaliyetlerden kaçınmıştır.

3 — Eğitim ve Araştırma sorunu :

Kültürel açıdan alt yapı sorununun büyük ağırlık taşıdığı gerçeği yadsınamıyacak olan Orman Köylerinde kooperatif hareketinin belki en büyük sorunu bu konudaki eğitim yetersizliği hatta yokluğudur. Aslına bakılırsa kooperatifçilik eğitim ve araştırmasında hiçbir zaman gerekli önemin gösterildiğini söyleyebilme durumunda değiliz. Bugün büyük yatırım projeleri bile bu konuda eğitim görmemiş hatta hiç bir konuda eğitim görmemiş yöneticilere teslim edilme durumuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bunu değiştirme ve düzeltme için demokratik platformda yapılacak fazla bir şey de yoktur. Yukarıda da değinildiği gibi kooperatif üst örgütleri de hizmet içi özel eğitim ve yurt çapında ortak eğitim çalışmaları yapacak yeterli güce sahip değillerdir. İlgili kuruluşların bu konudaki çalışmalarının da yeterli olduğu söylenemez.

Kaldığı finansör kuruluş olan kuruluşumuzun bu yönde yetkisi olmadığı gibi, yeterli eleman, araç gereçle de donatılmamıştır. Zaten bu konuya daha fazla etkin olarak girmesi kuruluşlar arası görev girişikliğine neden olacaktır.

4 — Mevzuat Sorunu :

Tüm Kooperatifleri olduğu gibi orman köyü kalkınma kooperatiflerini etkileyen önemli bir sorunda mevzuat sorunudur. Bu konudaki mevzuat yetersiz ve karışıktır. Değişik yasalar nedeniyle Türkiye'de «devlet güdümünde» ve «demokratik» olmak üzere iki ayrı tip Kooperatif gelişmiştir.

Bunlar tarım satış ve tarım kredi kooperatifleri ile 1163 sayılı yasaya göre kurulmuş diğer kooperatiflerdir. Orman köyü Kalkınma kooperatifleri de 1163 sayılı yasaya göre kurulmuş kooperatiflerdir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri, 10 ülkede uygulanacak tek bir kooperatifçilik yasası çıkartarak kooperatifçilik hareketini kooperatif sektör adı altında özel ve kamu sektörleri yanında güçlü bir sektöre dönüştürmek istemekte ve bunun tartışmasını yapmaktadırlar. Bizde yürürlükte bulunan kooperatif yasaları yukarıda değinildiği gibi karışıklığa yol açmakta ve sorun yaratmaktadır.

5 — Denetim :

11. SONUÇ VE ÖNERİLERİ :

Orman Köyü Kalkınma Kooperatifleri ve diğer kalkınma kooperatifleri ile ilgili olarak karşılaşılmakta olan sorunlar yukarıdaki bölümde tartışılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de ekonomik kalkınmanın Demokratik yollarla ve sosyal adalet içinde gerçekleştirilmesi istemi, bunun araçlarının araştırılmasına neden olmaktadır. Bu araçlar arasında kooperatifçilik önemli bir yer tutmakta ve özellikle toplumun en büyük bölümünü oluşturan ve ekonomik yönden güçsüz olan kırsal toplulukların kalkınmalarını sağlamada giderek önem kazanmaktadır. 198 Anayasası da 171. maddesi ile «devlet kooperatifçiliğinin gelişmesini sağlayıcı önlemleri alır, demekle konunun önemini vurgulamıştır. Kalkınma planlarında da; kooperatifleşme tarımda, hayvancılıkta ve ormancılıkta dolayısıyla kırsal alanda gelişmenin temel araçlarından biri olarak görülmektedir.

Kırsal kesimde yaşayan toplulukların; sahip oldukları potansiyeli girişkenliği ele alarak sermaye işletmesinden geçirdikten sonra pazarlamalarını böylece gelirlerini çeşitlendirerek artırma-

yı amaçlayan köy kalkınma kooperatifleri ve dolayısıyla Orman köyü kalkınma kooperatifleri modeli köy ve köylü sorunlarına getirdiği yaklaşımla kırsal kooperatifçilik içinde önemli bir yer tutmaktadır. Böylelikle köy ve köylü sorunlarını tüm ulusun kalkınmasından soyutlayan yaklaşımlardan farklılık göstermekte ve köylünün kalkınmadaki yerini alabilecek boyutlar taşımaktadır.

Köy ve köylü sorunlarının karmaşık ve çok yönlü boyutlar taşıması karşısında kalkınma kooperatiflerinin çok amaçlılığı tutarlılık göstermektedir. Kuşkusuz köy kalkınma kooperatiflerinin en önemli boyutu Tarım-Sanayi tamlaması içinde ele alınan yatırım yada köy sanayi boyutudur.

Bütün bu sayılan olumlu yanına karşın köy kalkınma kooperatifleri bu arada orman köyü kalkınma kooperatifleri pratikte beklenen yapısal değişikliği sağlayamamıştır. demek durumunda yız. En önemli nedeni başlangıçta olmuş ve salt yurt dışına işçi göndermek amacıyla köyün ve köylü topluluklarının kalkınmasını sağlamaktan uzakta olarak kurulan kooperatifler hareketi başarısız kılmaya başlamışlardır. Çok amaçlı, köy kalkınma kooperatifleri belli koşulların yerine gelmesi halinde belli yerlerde kurulması gerekirken her köye bir kooperatif yaklaşımıyla gelişmiş ve çoğalmışlardır. Bu durum kıt kaynakların rasyonel biçimde kullanılmayan ve boş kapasite yaratan güçsüz kooperatifçilik yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Orman köyü kalkınma kooperatiflerini de bu olgunun dışında düşünmek olası değildir. Ancak kuruluşumuz bu olumsuz sonucun giderilmesi amacıyla gerçek gereksinmeden doğan ve belli büyüklük ve güçte kooperatiflerin kurulması için çalışmakta en azından bu yönde kurulmuş kooperatiflere destek sağlamaktadır. Diğer taraftan kooperatiflerin yapacakları yatırım konularının seçiminde kooperatif-Tesis-Ortak bağıntısının kurulmasına büyük özen göstermekte ve ortakların bu bağıntı dışında kaymamaları için bu ortakları bireysel aile işletmeleri projeleri ile desteklemektedir. Bu yönüyle kooperatif ve aile işletmeleri bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Kooperatif ortaklarının uygulayacakları ve kooperatifin sahip olduğu tesisle girdi-çıkı bağıntısını sağlayıcı konularda proje uygulayanlardan katkı aranmadan destek sağlanmaktadır.

Diğer taraftan kırsal kesimde kurulacak bir tarımsal-sanayi kompleksinin çokluk tek bir köy boyutunda kalmamasını sağla-

mak için tabanda geniş bir kooperatif örgütlenmeye gidilmesi amacına dönük çalışılmaktadır. Bunda da birçok yerde başarı sağlanmıştır. Ancak bazı konular kuruluşumuz boyutunu aşmakta ve gerek yetkisizlik gerekse yetersizlikle sorunlara çözüm, bilinmesine karşın getirilmemektedir.

Özellikle Orman köylerinin yerleşme düzeninin dağınık ve küçük birimlerden oluşmasının yarattığı olumsuzluk bu alandaki çabalarada, ne yazık ki olumsuz şekilde yansımaktadır.

Böylece hareket parçalanmakta ve güçsüzleşmektedir. Yukarıdan beri yapmaya çalıştığımız belirlemeler sonunda şu önerileri getirmemiz olanaklıdır.

1 — Kooperatifçilikle ilgili yasalar yeniden gözden geçirilerek var olan karışıklık giderilmeli, kooperatifçiliğin kamu ve özel kesim yanında «Kooperatif sektör» olarak yerini almasını sağlayan tüm düzenlemeler yapılmalıdır.

2 — Tüm yurttaki ve özellikle kırsal kesimde kooperatifçilik eğitim ve öğretimine gereken değer verilmelidir. Bu konuda yapılacak ilk adım Devlet tarafından kooperatif okullarının açılması ve bu okullara kırsal kesimden yatılı öğrenci alınmasıdır.

3 — Kooperatiflerin yatay ve dikey tamlasmaya gitmelerine devlet yol göstermeli, güçlü bir kooperatif örgütlenmeye gitmeleri mutlaka sağlanmalıdır. Ayrıca kooperatiflere sosyal adalet ilkeleri içinde koruyucu ve kollayıcı devlet yardımı yapılmalı ve piyasa ekonomisi içinde boğulmalarına göz yumulmamalıdır.

4 — Kooperatiflerin finansman açısından güçlenmelerini sağlamak amacıyla yasal değişiklikler sağlanmalı ve kooperatifler elverişli koşullarla ve yeterli boyutta desteklenmelidirler.

5 — Kooperatifler etkin bir denetim ve kontrol altında tutulmalıdırlar.

DÜNYA GENEL GIDA DURUMU

Yazan : Lester R. Brown
Türkçesi : İsmail Orhan Türköz

Henüz başlangıcında olmamıza rağmen, içinde bulunduğumuz on yıllık dönemde, gıda üretimini artırma konusunda, dünya çapında girilen gayretlerin hızını kaybetmekte olduğu hususu açıklık kazanmış bulunmaktadır. 1950 ve 1960 larda gıda maddesi ihraç eden ülkelerde teşekkül eden ihtiyaç fazlası tahıllar tamamen tüketilip bitirilmiştir. A.B.D. inde üretime kapalı tutulan toprakların son yıllarda üretime alınmış olmasına rağmen, dünya gıda maddeleri üretim ve arzında sıkıntılar sürüp gitmekte, gıda ve nüfus artışları arasındaki önemsiz fark gide rek küçülmektedir.

Petrol konusundaki değişikliklere bağlı olarak gıda maddelerinin genel görünümü de değişmektedir. İçinde bulunduğumuz asrın üçüncü çeyreğinde, gıda maddeleri üretiminde görülen patlamayı temin eden, ucuz petrol dönemi artık tarihe karışmıştır. Petrol rezervelerinin tükenmekte oluşu gıda maddeleri üretiminde artışların sağlanmasını güçleştirmekte; hatta, alternatif enerji kaynaklarına yönelme ihtiyacı, tarım kaynaklarından yararlanma konusunda, gıda ve enerji sektörleri arasında yeni bir rekabetin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Üretim Artış Hızının Azalması

20. asrın ortası, tarımda görülen gelişmeler yönünde bir dönüm noktası olmuştur. Tarımın başlangıcından 1950 yılına kadar, gıda üretiminde görülen artışların çok önemli bir bölümü tarım alanlarının genişlemesinden ileri gelmiştir. 1950 yılından beri bu artışlar, esas itibariyle, mevcut topraklardaki verim artışlarından kaynaklanmaktadır. Tarımda verimi artırma gayretleri, bu sektörün gittikçe enerji yoğun bir yapı kazanmasına yol açmaktadır. Kimyevi gübre, sulama ve makinalaşma gibi üretimi artıran temel girdilerin hepsi de enerji - yoğun bir özellik taşı-

maktadırlar. Gerçekten, yeni toprakları tarıma açma imkânı ortadan kalktıkça çiftçiler toprak yerine enerji ikame etmeyi öğrenmiş bulunmaktadır.

Tarıma açılacak olan toprakların tükenmiş olmasına rağmen, bu asrın ortası, gıda üretiminde bu güne kadar emsali görülmemiş olan artışların başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Bütünıyla dünya çiftçileri, 1950 ve 1971 yılları arasında tahıl üretimini yılda 631 milyon tondan 1,237 milyar tona çıkarmış bulunmaktadır. (Tablo 1 e bakınız). Sadece 21 yıllık bir süre içinde tahıl üretimi hemen hemen iki katına çıkarılmıştır. Bu dönemde kişi başına üretim bakımından da dikkat çekiçi bir gelişme kaydedilmiş ve 1950 yılındaki 250 kğ.lık bir düzeyden 1971 yılında 330 kğ.lık bir düzeye ulaşılmıştır. Bu % 31 lik bir artışa tekabül etmektedir. Üçüncü Dünya ülkelerinin pek çoğunda beslenme şartlarında gelişmeler kaydedilirken sanayi ülkelerinin tamamında da hayvani ürünlerde muntazam artışlar gerçekleştirilmiştir.

Buna karşılık 1971 yılından bu yana üretim artışları nüfus artışlarına güçlkle ayak uydurabilmiş, kişi başına üretimde büyük dalgalamalar görülmüş ve sonuçta çok küçük reel artışlar kaydedilmiştir. Gerçekten, görülmemiş ölçüde kötü bir hasadın kaldırıldığı, 1980 yılındaki 324 kğ.lık kişi başına üretim, 1971 yılındaki 330 kğ.lık miktarın altında kalmıştır. Gıda maddelerinin fiyatları yükseldikçe üçüncü dünya ülkelerinde, özellikle topraksız çiftçi aileleri ile şehirlerde yaşayan fakir kitleler arasında, beslenme şartlarının kötüleşmekte olduğu görülmüştür. Sanayi ülkelerinin bazılarında ise, tahıl üretimindeki sıkıntılara bağlı olarak, kişi başına et ve diğer hayvani ürünler tüketiminde azalmalar kaydedilmiştir.

İkinci Dünya Savaşından sonra görülen ve uzunca bir süre devam eden gıda maddeleri fiyatlarındaki kararlılık dönemi, Sovyetler Birliğinin 1972 yılında büyük miktarda tahıl satımına hadisesiyle birlikte son bulmuştur. Bu, tarihin kaydettiği en büyük gıda maddeleri ithalatı, yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Bir kaç ay içinde dünya tahıl fiyatları iki kat artmış, çeyrek asırlık bir aradan sonra, Hindistan Yarmadası, Afrika ve diğer bazı bölgelerde yeniden açlık görülmeye başlamıştır.

Hasatlarda görülen düşüşler, 1976 yılına kadar, 1972 yılında tüketilen rezervelerin yeniden teşkiline imkan vermemiştir. 1970 lerin sonlarında kaydedilen görülmemiş ölçüde, güzel hasatlar sonucu, gıda maddelerinin durumu geçici de olsa kararlı bir ya-

piya kavuşmuştur. Ancak, 1980 yılında Sovyetler Birliğinde kötü, A.B.D. nde ise vasat bir hasadın idrak edilmesi, dünya gıda rezervlerinin neredeyse rekor teşkil edecek derecede düşük bir düzeyde inmesine sebb olmuştur. Etkinliği olmıyan bir tarım yapısı, toprak aşınması, en iyi tarım topraklarının tarım dışı amaçlara tahsisi, gelişmiş bir tarıma sahip bulunan ileri ülkelerde kimyevi gübre kullanımından ileri gelen verim artışlarındaki azalmalar ve enerji maliyetlerindeki artışların ortak etkisiyle gıda maddeleri üretimindeki artışlar yavaşlamıştır.

Tablo 1

Toplam ve Kişi Başına Dünya Tahıl Üretimi
1950 — 1980

Yıllar	Nüfus Milyon	Tahıl Üretimi Milyon Ton	Kişi başına Tahıl Üretimi, Kg.
1950	2.51	631	251
1960	3.03	863	285
1970	3.68	1137	309
1971	3.75	1237	330
1972	3.82	1197	314
1973	3.88	1290	332
1974	3.96	1256	317
1975	4.03	1275	316
1976	4.11	1384	337
1977	4.18	1378	330
1978	4.26	1494	351
1979	3.34	1437	331
1980	4.42	1432	324
(İlk Tahmini)			

Dünyanın Ekmek Teknesi — Kuzey Amerika

Son yıllarda sayısı gittikçe artan bir ülkeler gurubunda tahıl üretimi talebe ayak uyduramaz bir hale gelmiş ve bu ülkeler Kuzey Amerikanın ihraç edilebilir üretim artışlarına dayanmak durumunda kalmışlardır. (Tablo2 ye bakınız.) İkinci Dünya Savaşından önce Batı Avrupa Dünyanın tahıl ithal eden yegâne bölgesini teşkil etmekteydi. Buna karşılık Kuzey Amerika bugün olduğu gibi Dünyanın yegâne, hatta en önemli, tahıl ihracatçısı

durumunda bulunmamaktaydı. 1930 ların sonlarında Lâtin Amerika Ülkelerinin tahıl ihracaatı hemen hemen Kuzey Amerika ülkelerinin kinin iki katına eşit bulunmakta; ayrıca Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere Doğu Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerikaninkine tekabül eden miktarda, yeni yılda beş milyon ton tahıl ihraç etmek teydi. Şimdi durum akıl almıyacakölçüde değişmiş bulunmaktadır. Asyada bir gıda maddeleri açığı ortaya çıkmıştır. Afrika, Lâtin Amerika ve Doğu Avrupanın tamamı gıda maddeleri ithal etmektedir. Bu dönem zarfında, muntazam bir şekilde, yılda 15-30 milyon ton gıda maddesi ithal eden Batı Avrupa, bu bakımdan, yegâne kararlı bölge olma özelliğini kazanmıştır. Kuzey Amerikanın Dünyanın ekmek teknesi olarak ortaya çıkışı, 1940 lara isabet etmektedir. Bu bölgeden yapılan ihracat 1950 li yıllarda muntazam bir artış göstermiş, fakat pek çok sayıda ülkenin kendi kendisini besleme kabiliyetini yitirdiği 1970 lerde iki kattan fazla bir artış kaydetmiştir.

Tablo 2
Dünya Gıda Ticaretinde Görülen Değişmeler

Bölge	1934—38	1948—52	1960	1970	1980
	milyon ton				
Kuzey Amerika	+5	+23	+39	+56	+131
Lâtin Aâmerika	+9	+1	0	+4	—10
Batı Avrupa	—24	—22	—25	—30	—16
Doğu Avrupa ve Sovyeyler Birliği	+5	0	0	0	—46
Afrika	+1	0	—2	—5	—15
Asya	+2	—6	—17	—37	—63
Avusturya ve Yeni Zelanda	+3	+3	+6	+12	+19

Kaynak : Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilâtı
A.B.D. Tarım Bakanlığı,
Yazarın Tahminleri.

(+) işareti net ihracatı, (—) işareti net ithalatı göstermektedir.

Kıtalararasında müşahade edilen bu dramatik gıda maddeleri akımı, nüfus artışındaki büyük farlılıkları, geniş ölçüde değişen tarım yönetimini ve pekçok ülkede görülüp tarım topraklarının verimliliğini alıp götüreren değişik derecelerdeki toprak aşınmasını yansıtmaktadır. Daha 1950 lerde Kuzey Amerika ve Lâtin Amerika, sırayla, 163 ve 168 milyonluk bir miktarla birbirlerine eşit bir nüfusa sahip bulunmaktaydılar. Fakat o zaman

dan beri Kuzey Amerikadaki nüfus artışı büyük ölçüde azaldığı halde Latin Amerikada tırmanmalar görülmektedir. Halen, Meksika, Vanezuella, Peru ve Brezilya yılda %3 lük bir nüfus artışına sahip bulunmaktadır. Kuzey Amerikanın 1950 deki nüfusu %3 oranında artmış olsaydı bu kıtadaki insanların sayısı 1980 yılında 248 milyon yerine 395 milyona erişmiş bulunacak ve bölgenin ihraç edilebilir gıda maddeleri fazlasının, hemen hemen tamamı, tüketilmiş olacak bu bölge de kendi kendine yetebilmek için verilen bir mücadelenin içine girmiş bulunacaktı .

Bu gün yüzü aşan sayıda bir ülkeler gurubu, Kuzey Amerika'da yetiştirilen tahıllara dayanmaktadır. Ülkelerin tahıl ihraç eden bir durumdan ithal eden ülke durumuna geçmeleri dünya çapında yaygın şekilde müşahade edilen tek istikametli bir hareket mahiyetini kazanmış bulunmaktadır. Değişik sebeblere dayanan bu hareket giderek güç kazanmakta ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana hiç bir ülke buna karşı duramamaktadır. Gerçekten, pek çok ülke, gıda maddeleri ithal eder duruma geldiği halde dikkate değer hiç bir ülke ihracatçı olarak ortaya çıkabilmiş değildir.

Sadece gıda maddeleri ithal eden ülkelerin sayısı artmakla kalmamakta, ayrıca diğer ülkelerin üretim ve arzına bağımlılık derecesi de gittikçe artmaktadır. Her geçen gün sayısı gittikçe çoğalan, hem gelişmekte olan hem de sanayileşmiş bulunanları içine alan bir ülkeler gurubu ürettiklerinden daha çok miktarda gıda maddeleri ithal eden bir duruma geçmektedirler. Cezayir, Belçika, Japonya, Lübnan, Libya, Suudi Arabistan, Senegal, İsviçre ve Venezuella ürettiklerinden daha çok gıda maddeleri ithal eden ülkeler arasında yer almaktadır. Süratle, esas itibarıyla, ithal malı gıda maddelerine dayanma durumuna geçen ülkelere misal olarak da Kosta Rika, Mısır, Portekiz, Güney Kore ve Seylan zikredilebilecektir.

Pek çok ülkenin ithal malı gıda maddelerine duyacağı ihtiyacın, azalma yerine artacağı tahmin edilmektedir. Etkinlikten yoksun kötü bir tarım yönetiminin kurbanı olan ülkelere, daha ziyade, üçüncü Dünya ülkeleri ile merkezi plânla yönetilen Doğu Avrupa ülkeleri arasında rastlanmaktadır. Mesalâ Sovyetler Birliğinin, gittikçe artan miktarda, tahıl ithal etmekten nasıl sakılabileceğini tahmin edebilmek çok güç olmaktadır. Halbuki daha 1930 ların sonlarında Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri yılda milyonlarca ton tahıl ihraç edebilecek bir durumda

bulunmaktaydılar. Fakat, o zamandan beri gıda maddeleri dengesi yavaş yavaş değişmiştir. 1960 lar boyunca Sovyetler Birliği, bazan ihraçatçı, bazan ithalâtçı bir duruma geçerek, gıda maddelerinde kendi kendine yeterli hale gelebilmek için bir tahtaravallinin ucunda sallanıp durmuştur. Nihayet 1972 yılında Moskovanın, ürün düşüklüğünü hayvanları mezbahaya gönderme yerine dışarıdan tahıl ithal ederek izale etme kararına varmasıyla Sovyetler Birliği, müzmin şekilde gıda maddeleri açığı olan bir ülke olarak ortaya çıkmıştır. 1970 lerin ortalarında bu ülkenin yıllık ortalama tahıl ithalâtı 9 milyon ton dolaylarında olmuştur. 1970 lerin sonlarında bu ortalama 20 milyon tona yükselmiştir. Hernekadar Afganistanın işgalini müteakip A.B.D. nin Sovyetler Birliğine tahıl sevkıyatı durdurulmuşsa da Sovyetler Birliği 1980 lerin illk yılına, 31 milyon tona erişen ve tarihin hiç bir döneminde hiçbir ülkede görülmemiş bir miktarı temsil eden, bir ithalat hacmiyle girmiş bulunmaktadır.

Dünyanın en büyük tarım topraklarına sahip olmasına rağmen, Sovyetler Birliği tarımında mevcut etkinlik eksikliği, ülke plancılarının çözümlenmeğe muktedir olmadığı ciddi bir problem teşkil etmektedir. Devlet çiftliklerinde tarımın, sanayi sektöründe görüldüğü tarzda organize edilmesi; kolektif çiftliklerin büyüklüğü, toprakta çalışanların çabalarıyla semereleri arasında bulunması gereken çok önemli ilişkiyi zayıflatmaktadır. Sonuç olarak Sovyetlerin kolektif çiftlikleriyle dev devlet çiftliklerindeki üretim, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde hakim olan aile çiftliklerindeki üretim seviyesine erişememektedir.

Diğer ülkeler de süratle artan bir etkinlik eksikliğiyle yüz yüze gelmiş bulunmaktadırlar. Mısır tarımının dayandığı tabanı genişletebilmek için çok sınırlı bir imkân bulunmakta, buna karşılık nüfus, hızla artmaya devam etmektedir. Milleklerarası Gıda politikası Araştırma Enstitüsüne göre, mevcut eğilimin devam etmesi halinde, 1990 yılında Nijeryanın en az 17 milyon ton gıda açığına sahip olması kaçınılmaz olacaktır. Meksikanın tahıl ithalâtı da, bu ülkenin teşekkül eden nüfusun büyük bir bölümünü, kaçak göçlerle, A.B.D. göndermemesi halinde, devam edip gidecektir. Diğer pek çok ülkede de esas itibariyle aynı durum mevcuttur.

İthal edilecek tahıl miktarının büyümeğe devam edeceği tahmin edilmekte; diğer yandan bu talebi karşılama konusunda

Kuzey Amerikada mevcut kapasitenin er veya geç sona ereceği de bilinmektedir. Ekime alınmadan yedekte tutulan tarım topraklarının kalmayışı, gittikçe artan miktarlarda A.B.D. i tahılının alkol damıtım tesislerinde kullanılmakta oluşu ve ayrıca bu ülkenin ana tarım eyaletlerindeki sulama alanlarının küçültülmesini ön-gören projeksiyonların mevcudiyeti, dünyanın akılsızca dayan-makta olduğu Kuzey Amerikanın ihracatındaki hızlı artışların sürdürülmesini her geçen gün biraz daha güçleştirmektedir.

Bu ticari meselenin gerisinde bir felseli münakaşa da su yü-zünne çıkmaya başlamış bulunmakta; her an biraz daha artmak-ta olan bu dünya tahıl talebini karşılayabilmek amacıyla, ülke topraklarının verim gücünün tüketilmesinin akıllıca bir davra-nış olup olmadığı tartışılmaktadır. Halen, pek çok sayıda tarım analisti ile çevre uzmanı, sadece bir kaç milyar varil daha faz-la petrol satınalabilmek için, koloni dönemindenberi, ülkenin, eko-nomik gücünü temsil eden kaynaklarının heder edilmesinin ma-nasızlığını tartışmaktadır. Diğer bazı gurublar ise, bu günkü çift-çilerin, bir anlamda, açık finansman uygulamasını tarıma akta-rarak, gelecek nesillerin istikbalini ipotek altına almaya hakkı bulunmadığını iddia etmektedirler. Mevcut gelişme eğilimi, hem geçimlerini topraklarının verimliliğini korumasına bağliyanlar, hem de toprakların verim gücünün tüketilmesinin sürdürülme-si halinde kökü kuruyacak olan ithalata dayanan ülkelerin sakin-leri için tehlikelerle doldur. İthalatçı ülkeler için bile, daha dü-şük miktarlarda ithalâtla iktifa ederek kısa vadede Kuzey Ameri-ka toprakları üzerindeki üretim baskısının azaltılması uzun dö-nemde ülkenin ihracat kapasitesini tamamen kaybedilmesinden daha yararlı olacaktır.

Gıda Maddeleri Güvensizliğinde Görülen Artışlar

1940 ların sonlarından 1970 lerin ilk yıllarına kadar dünya, O zamana kadar eşine rastlanmamış bir gıda güvenliğine mazhar olmuştur. Bu güvenlik, esas itibariyle, ana ihracatçı ülkelerin elinde bulunan ve yıldan yıla intikal eden tahıl stoklarıyla A.B.D. tarım politikaları gereği ekim dışı tutulan topraklara da-yanmaktaydı. Hasat zamanında silolarda mevcut tahıl, ihtiyaç duyulduğu an kullanılmak üzere hazır beklemekte; ekim dışı tarım alanları ise, bir yıl gibi kısa süre içinde üretime açılabil-mekteydi. Bu iki kaynak bir arada bütün insanlık için bir güven-lik sağlamakta; tasavvuru mümkün her türlü felâketin tesirini azaltan bir fren rolü oynamaktaydı.

Daha 1969 yılına kadar depolarda muhafaza edilmekte olan tahıllarla, A.B.D. inde ekim dışı tutulan topraklarda yılı içinde üretilebilecek olan tahılların toplamı, dünyanın 91 günlük tüketimine eşit bulunmaktaydı. Belli başlı tahıl üreten ülkelerde 1972 ve 1974 yıllarında idrak edilen kötü hasattan sonra dünya tahıl rezerveleri 40 künlük tahıl tüketimine tekabül eden bir düzeye kadar inmiştir. (Tablo. 3. e bakınız) Bu düzeydeki bir tahıl rezervi, kaynağı kesilmiş bir isale hattındaki suya tekabül etmekte ve üretici çiftçilerle tüketiciler arasındaki ikmal hattını doldurmaya güçlükle kafi gelmektedir.

Tablo 3. Dünya Gıda Güvenlik İndeksi
1960 — 1980

Yıllar	Tahıl Rezerv Stoku	Ekim dışı alanlardaki üretim potansiyeli	Toplam Tahıl Rezervi	Günlük Dünya Gıda Tüketimi cinsindeki rezerv miktarı
				Gün
Milyon Ton olarak				
1960	198	36	234	102
1965	143	70	213	80
1970	165	71	236	77
1971	183	46	229	73
1972	142	78	220	66
1973	147	25	172	51
1974	132	4	136	40
1975	138	3	141	40
1976	192	3	195	55
1977	191	1	192	51
1978	218	21	239	62
1979	191	15	206	51
1980	151	0	151	40

Kaynak . A.B.D. Dökümanlarından yararlanılarak World Watch İnstitüte tarafından hazırlanmıştır.

Dünya 1980 lere anenevi tahıl rezervlerinden sadece birisi ile yani yıldan yıla devreden stoklarla girmektedir. A.B.D. 'nde, bir neslin ömrü boyunca ilk defa, ekim dışı tutulmuş hiç bir toprak mevcut bulunmamaktadır. Bütün dünyaya güvenlik sağlayan bu yedek kaynağın kaybının devamlılık kazanması da muh-

temeldir. 1980 de yıldan yıla devreden stok miktarı dünyanın 40 künlük tüketim miktarına tekabül etmektedir. 1981 yılında bu miktarın daha da aşağılara inmesi beklenmektedir. Kötü hava şartlarının düşük bir hasat idrakine sebep olması sonucu, toplam rezervelerin 40 günlük dünya tüketimine tekabül eden bir seviyeye düştüğü 1974 ve 1975 yılları bir yana bırakılırsa, II. Dünya Savaşından bu yana dünya gıda arzının böylesine düşük olduğu görülmemiştir.

Tarımın marjinal topraklar istikametinde yayılma eğilimi göstermesi, dünya gıda güvenliğinin daha da bozulmasına yol açmıştır. Son yıllarda iklim şartlarında görülen değişiklikler önemsiz olduğu halde, tarımın kötü hava şartlarına karşı gösterdiği hassasiyet büyük ölçüde artmaktadır. Bu konuda meteorolojist Kenneth Hare, «Son 500 yıl zarfında, Afrikanın sahaliyen Bölgesinde görülen son kuraklığın pek çok benzerine rastlamak mümkündür. Mevcut yegâne değişiklik, insan ekonomisinin göstermekte olduğu ileri derecede hasasiyettir.» demektedir

Halen, dünya gıda ekonomisinin global bir yapıya sahip olması sonucu tarımın marjinal alanlara doğru yayılmasına paralel olarak, genel gıda güvensizliği hızla artmaktadır. Hernekadar Sovyetler Birliğinin «Bâkir toprakları» Rus sofrasına konan eklemek için önemli bir kaynak teşkil etmekteyse de bu bölgeye düşen yağışın az olması ve yıldan yıla büyük farklılıklar göstermesi, her üç veya dört yılda bir kötü bir hasadın ilrakine sebep olmaktadır. Moskovada bu periodik kötü hasatların üstesinden gelebilmek için, ithalatın artırılmasına karar verildiği andan itibaren, Sovyet gıda ekonomisine münhasır kalan kararsızlık, bütün dünya gıda maddeleri arz ve fiyatlarını da etkisi altına almışa başlamıştır.

Gıda maddeleri fiyatlarındaki kararsızlığın bir diğer sebebi de toprak aşınmasıdır. Erozyon sonucu topraktaki organik madde miktarı azaldıkça toprağın su tutma kapasitesinin de azalması, kısa dönemli kuraklıklara karşı toprağın hasasiyetini artırmaktadır. A.B.D. çevre Değerlendirme Servisince yürütülen bir çalışma, aşınmaya uğramamış bir toprağa nazaran %30 luk bir verim düşüklüğü gösteren aşınmış topraklardan alınan bir müşahade parselinin, verim gücünün dört kat daha değişken olduğunu ortaya koymuştur. Marjinal toprakları tarıma açarak tarım ürünlerini artırma gayretlerinin bir sonucu olarak, hasat miktarları-

nın yıldan yıla büyük farklılıklar göstermesi ve genel gıda güvenliğini tehlikeye atması sık sık rastlanan bir hadise durumuna gelmiştir.

Dünya gıda güvensizliğinin diğer bir kaynağı da, gıda maddeleri temini konusunda, bütün dünyanın Kuzey Amerikaya bağımlı olmasıdır. Bu sağlıksız bağımlılığın hem meteorolojik hem de siyasi bakımdan hasas yönleri mevcut bulunmaktadır. Bu bölgede yer alan her iki ülkenin de aynı iklim periyotlarına sahip bulunması, ortaya çıkan kötü hava şartlarının etkisini artırmaktadır. Diğer yandan, tahıl temini bakımından bu iki ülkeye bağımlı kalma mecburiyeti onların, siyasi bakımdan çok büyük bir güce sahip olmasına yol açmaktadır. Hem A.B.D. hem Kanada, belirli şartların ortaya çıkması halinde, tahıl ihracatına ambargo koymaktadırlar. A.B.D. 1975 yılında ülke içindeki tahıl fiyatlarının hızlı bir artış göstermesi sonucu, Sovyetler Birliği ve Polonyaya yapmakta olduğu tahıl sevkiyatını durdurmuştur. Aynı yıl Kanada da, hasat miktarını kesin olarak tesbit edinceye kadar, buğday için ihracat lisansı vermeyi reddetmiştir.

Bir zamanlar sahip bulunduğu rezervelerden mahrum olması sonucu, fakir ülkelerde ortaya çıkan gıda maddeleri kıtlığını gidermek amacıyla, milletlerarası kuruluşlara dayanmak da artık imkansız bir hale gelmiştir. 1950 ve 1960 larda durum tamamen değişik bulunmaktaydı. O tarihlerde A.B.D. tek başına ve tek taraflı olarak açlık tehlikesinin başgösterdiği her yere müdahale ederek gıda yardımında bulunmaktaydı. Meselâ Hindistanda 1965 ve 1966 yıllarında üst üste muson yağmurluklarının normalin altına düşmesi sonucu, ortaya çıkması kaçınılmaz olan açlığı önlemek amacıyla, A.B.D., buğday ürününün beşte birini, iki yıl süreyle, bu ülkeye sevk etmiştir.

1970'lerde görülen gıda maddeleri kıtlıkları ile fiatlarda görülen büyük dalgalanmalar, bütün ülkeleri etkilemişse de en çok zarar görenler fakir ülkeler olmuştur. Bunlardan bir tanesi Bengladeştir. 1970 lerde görülen iki kötü hasta sonucu bu ülkedeki ölüm oranlarının kısa bir sürede iki misli arttığı görülmüştür. Bu meyanda, 1970—1971 hasat ödeneminde 427.000, 1974—75 döneminde ise 330.000 kişinin hayatını kaybetti tesbit edilmiştir.

1970 lerde Hindistan da büyük bir darbeye maruz kalmıştır. 1972 yılında muson yağmurlarının azlığına bağlı olarak kötü bir hasat idrak edildiği zaman Hindistan Hükümeti, Sovyetler Birli-

ğinin dünyada mevcut ihraç edilebilir tahıl stoklarının önemli bir bölümü için bağlantı yaptığını ve kendi açığını kapatabilmek için çok sınırlı bir imkana sahip olduğunu farketmiştir. Sonuçta Hind Hükümeti çaresiz bir şekilde kalmış, gıda tüketimindeki tir. En fakir üç eyaleti teşkil eden Uttarı Pradeş, Bihar ve Orissa eyaletlerinde bir evvelki yıla nazaran ölüm sayısının 829.000 kişilik bir artış gösterdiği tesbit edilmiştir. Sadece Hindistanın maruz kaldığı bu kayıplar, II. Dünya Savaşından bu yana herhangi bir savaşta verilen kayıpların çok üstüne çıkmıştır.

1970 lerde, Sahalien bölgesinde uzun süren bir kuraklığın gıda dengesini alt üst etmesi sonucu, açlık, Afrikada da çok sayıda kişinin ölümüne sebep olmuştur. Senegal, Moritanya, Nijer, Yukarı Volta, Çat ve Mali çok sayıda kurban veren ülkelerin arasında yer almaktadır. Her nekadur Cornel (Üniversitesi) beslenme uzmanı Michael Larhan, A.B.D. Kongeresinde kurbanların sayısının 100.000 i aştığını ileri sürmüştü de açlık ve açlıktan ileri gelen hastalıklardan dolayı kaç kişinin hayatını kaybettiğini hiç kimse kesin olarak bilememektedir. Afrikanın daha doğusunda Habeshistanda, 200.000 kişinin hayatına malolan ve Haile Selâsiye'nin 47 yıllık iktidarının son bulmasına yol açan bir kuraklık, bu ülkenin gıda sisteminin nasıl bir ekolojik tahribata maruz kaldığını açıkca ortaya koymuştur. Keza 1975 yılında Somali'de binlerce kişi aşırı derecede kötü beslenmeden dolayı hayatını kaybetmiştir. İşin kötüsü, bunların önemli bir bölümü ilk yardım kamplarına ulaştıktan sonra ölmüştür.

Her nekadur Afrika ve Asyada bu felâketler ortaya çıktıktan sonra, 1970 lerin sonlarına doğru, kısmen de olsa tahıl stokları yeniden teşkil edilmeye başlanmışsa da emtia fiyatlarının hava şartlarına karşı hasasiyetini gösteren raporlardan dünya genel arz talep dengesinin kararsızlığı sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Şu anda, belli başlı tahıl üreticileri arasında yer alan her hangi bir ülkede idrak edilecek kötü bir hasadın, genel bir enflasyon dalgasına yol açabileceği bilinmektedir, Artan gıda maddesi fiyatlarının ölüm oranlarının yükselmesine yol açtığı fakir ülkelerde düşük ürün istihsalı ekonomik sonuçların yanında demografik sonuçlar da doğurmaktadır.

1970 lerin başında ortaya çıkan bu açıklı olaylardan sonra Birleşmiş Milletler, 1974 yılında, bir Dünya Konferansının toplan-

masını sağlamıştır. Bu konferansta dünya gıda üretimini artırma konusunda varılan genel anlaşmaya ilaveten, bir milletlerarası gıda rezervinin teşkiline de karar verilmiştir.

Nevarki yıllarca süren müzakerelere rağmen, çok sınırlı bir mesafe katedilebilmiştir. 1980 yılının sonlarında A.B.D. inde, aşırı gıda maddeleri kıtlığına maruz kalan ülkelere yardım edebilmek için bir kanun kabul edilmiş ve başlangıç için 4 milyon tonluk mütevazı bir rezerv teşkil edilmiştir. Bu teşebbüs bir yana bırakıldığı takdirde, milletlerarası topluluğun, etkin bir milletlerarası gıda maddeleri rezervine sahip olma konusunda kazandığı başarıların çok sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Toprak Verimliliğinde Görülen Değişme Eğilimleri

Her yıl nüfusa 70 milyon kişinin katıldığı ve yeniden ekime alınabilecek verimli toprakların pek sınırlı kaldığı bir dünyada, gıda sisteminin geleceği için, verimlilik faktörü kilit bir rol oynamaktadır. İcadından II. Dünya Savaşına kadar tarımda verimlilik, çok sınırlı gelişmeler kaydetmiş, hatta bazen uzunca bir süre yerinde saymıştır. eMselâ, 19. yüzyılda Japonyada pirinç verimi 14. yüzyıldakinden sadece önemsiz ölçüde yüksek olmuştur. Keza A.B.D. nin 1930 lardaki mısır verimi güvenilir ilk istatistiklerin mevtut olduğu 1860 lardakinden daha yüksek olmamıştır.

II. Dünya savaşının sonunda, hemen hemen bütün Sanayi ülkelerinde, ürün verimi sürekli ve sistemli bir şekilde yükselmiye başlamıştır. 1960 larda kimyevi gübreye karşı müsbet reaksiyon gösteren buğday ve çeltik türlerinin tanıtılmasıyla birim alandan alınan verim, üçüncü Dünya ülkelerinde de artmaya başlamıştır. Asrın ortasından 1970 lerin başlarına kadar tahıllarda hektara verimde görülen düzgün artışlar Dünya ekonomisinin tahmini çok kolay olan gelişmelerinden birini teşkil etmiştir. Bu dönemde yıllık verim artışları % 2,2 olmuştur. Nevarki 1970 yılından bu yana verimlilik artışları % 1,5 düşmüştür. (Tablo 4 e bakınız)

Verim artışlarında görülen bu azalmalara tesir eden sayısız faktör mevcuttur. Genellikle pulluk altına yeni alınan topraklar, halen işlenmekte olan topraklardan daha düşük kaliteye sahip bulunmaktadır. Keza, tarım dışı amaçlara tahsis edilen toprakların yerine ikame edilen marjinal tarım alanlarının, toprakların ortalama kalitesini düşürmesi vak'asına da sık sık raslanmakta nevarki bu durumu toplam tarım alanlarını gösteren donelerden tesbit etmek mümkün olamamaktadır.

Tablo 4. Dünya Üretimi, Ürün alınan alan ve hektara verim

Yıllar	Üretim Milyon ton	Ekim alanı Milyon Hektar	verim Hektar/ton
1950	631	601	1,05
1960	863	682	1,26
1970	1137	704	1,62
1980	1432	758	1,89

Kaynak . A.B.D. Tarım Bakanlığı

Tarım topraklarının verimliliğini temelinden çökerten bir diğer faktör de kuru tarım yapılan bölgelerde nadas alanlarının azalmakta oluşudur. 1969—1974 yılları arasında, dünya buğday fiyatlarında görülen tarmanışın bir sonucu olarak A.B.D. inde, yaz mevsiminde nadasa bırakılan toprakların büyüklüğü 17 milyon hektardan 13 milyon hektara düşmüştür.

Bu düşüş, o zamanlar bu ülkenin Toprak Muhafaza Servisi'nin başı olan Kenneth Grant'ı çiftçileri, rekor düzeydeki buğday fiyatlarına ve kısa vadeli kazançlara bakarak aldanmama, madalyonun öbür yüzüne de bakarak, toprakların uzun dönemdeki verimliliklerini ihmal etmeme konusunda uyarıda bulunmaya mecbur etmiştir. Bu baskı kuru ziraatın yapılmakta olduğu diğer bölgelerde de açıkça müşahade edilmektedir. A.B.D. nin Moskovadaki tarım ataşesi, Sovyetler Birliğinde de insanı şaşırtacak ölçüde benzer sonuçlara varıldığına; 1972 de görülen büyük ölçüdeki hasat düşüklüğü ve ithalat sonucu, nadas alanlarının 17 milyon hektardan 12 milyon hektara düştüğüne işaret etmektedir.

Nadasın, azalan toprak verimliliğini eski haline getirme amacıyla geliştirildiği tropik ve yarı tropik bölgelerde, büyük ölçülere varan nüfus baskısı çiftçileri münavebe dönemini kısaltmaya zorlamakta ve sonuçta toprak verimliliğini temelinden çökmektedir. Meselâ, tarımın marjinal topraklara doğru genişlediği ve münavebe döneminin kısaltıldığı Nijeryada, 1960 lardan buyana tahıl veriminde düşüşler müşahade edilmektedir. Nitekim, Nijerya'ya ait bir Dünya Bankası raporunda, nadasın münavebe ye girdiği bazı alanlardan nadas süresinin, toprağın verim gücünü tekrar kazanmasına imkan verilmeyecek kadar kısaltıldığına işaret edilmektedir. Gerçekten münavebe süresinin başlangıçta 10—15 yıl olduğu bazı yörelerde bu süre daha şimdiden beş yıla inmiş bulunmaktadır.

Toprak verimliliği, bazı bölgelerde nadas süresinin kısaltılması sonucu azalırken, diğer bazı bölgelerde de, toprak aşınmasıyla zayıflamaktadır. Tarım uzmanlarının henüz keşfedemedikleri önemli bilinmiyenlerden bir tanesi de ileri derecedeki aşınmanın toprak verimliliğini hangi hızla azalttığıdır. A.B.D. Tarım Bakanlığı, mevcut aşınmanın aynı tempo ile devam etmesi halinde 2030 yılına kadar bu ülkede yer alan «Mısır kuşağındaki» bazı toprakların verimliliğini % 15-30 oranında kaybereceğini tahmin etmektedir. Georgia Eyaletinde yer alan Uied—ment topraklarındaki aşınma ile ilgili bir çalışmada, altı inçlik bir üst toprak kaybının ortalama verimi % 41 oranında azaltacağı ortaya konmuştur. (Bu bulgu ihtiyatla karşılanmaktadır. çeviren) Nitekim batı Tennessee Eyaletinde görülen benzer derecedeki bir aşınma sonucu, toprak verimliliğinde % 42 lik bir düşüş kaydedilmiştir.

Bazı ülkelerde tarım topraklarının verimini büyük ölçüde artırabilmek için imkanlar mevcut olmakla beraber, asrın ortalarında olduğu gibi dünya ölçüsünde dikkati çekecek derecede verim artışlarının sağlanması pek muhtemel görülmemektedir.

Nitekim, bir yandan aşınmalar sonucu toprağın tabi verim gücünden beşde bir kadar ulaşan azalmalar görülürken diğer yandan ileri tarıma sahip olan ülkelerde yeni tarım teknolojilerinin sağlandığı imkan birikimi de azalmaktadır. Bu iki faktörün bileşik etkisi tarım topraklarında devam etmekte olan hızlı verim artışlarının üzerine koyu bir gölge düşürmektedir.

Gıda ve Enerji Sektörleri Arasında Gelişen Yeni Bir Rekabet

1980 li yılların başlamasıyla birlikte, insan gıdalarıyla hayvan yemleri arasında uzun süreden beri mevcudiyeti bilinmekte olan rekabet genişliyerek yakıt konusunu da için almıştır.

Geçmişte enerji sektörü: Kimyevi gübre ve mücadele ilaçlarının üretimine yakıt sağlamak; toprak işlemlerini hasadı, ürünlerin kurutulmasını ve çeşitli çiftlik işlemlerini kolaylaştırmak suretiyle Gıda sektörüne büyük ölçüde destek sağlamıştır. Enerji sektörünün sağladığı sübvansiyon sonucu, dünyanın nüfus barındırma kapasitesi dikkati çekecek ölçüde artırılmıştır. Fakat şu anda akaryakıt sıkıntısı şiddetini artırdıkça, enerji üretiminden sorumlu kişiler, sınırlı tarım kaynaklarından yararlanmak konusunda, gıda üretiminden sorumlu kişilerle rekabete girişmiş bulunmaktadır.

İthal malı petrolün yerine yurt içinde üretilen herhangi bir çeşit akaryakıt ikame etme gayretleri içinde, tarım ürünlerinin damıtılmasıyla elde edilen alkol kısa vadeli bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Halen pek çok ülke tarıma dayalı alkol — yakıt üretimiyle ilgili programları uygulamaya koymaya başlamıştır. Brezilya, A.B.D., Filipinler tarım ürünlerini, otomobil yakıtı olarak kullanılmak üzere, yakıda çevirerek büyük birer programa sahip bulunmakta; Yeni Zelânda, Güney Afrika ise ya işletme ya da proje safhasındaki faaliyetlerle bu yoldaki çalışmalarını sürdürmektedirler. Süratle tırmanan petrol fiyatları karşısında büyük sıkıntılara maruz kalan ve ikmal hatlarında her an ortaya çıkabilecek olan bir kesintilerin korkusunu hisseden ülkeler için, ithal malı petrolün bir kısmı yerine yerli bir kaynağın ikame edilebilmesi büyük bir güvenlik sağlayabilecektir. Nevarki bu defa da insanlar ve hayvanlar hasat edilen üründen yararlanma konusunda otomobillerle rekabet etmek zorunda kalacaklardır.

Yakın zamanlara kadar zengin ve fakir kimselerin dünyanın tarım kaynaklarından yararlanma oranı, hayvan ürünleri bakımından zengin bir beslenme tarzı ile hayatı idameye ancak yeten ve tahıla dayalı olan bir beslenme tarzı arasındaki orana, yani, 1/5 e tekabül etmekteydi. Nevarki enerji ürünlerinin hesaba katılmasıyla bu oran büyük bir artış göstermiş bulunmaktadır. Zira alkolle çalışan bir otomobil bir insana nazaran daha çok tahıla ihtiyaç duymaktadır. Müreffeh bir sanayi toplumunda yaşayan tipik bir tüketicinin gıda ihtiyacı için acre (2,4 dekar) lık bir araziye ihtiyaç duyulduğu halde, üçüncü Dünya ülkelerinde yaşayan tipik bir tüketicinin gıda ihtiyacı için bir çeyrek Acre'lik bir toprak yeterli olmaktadır. Buna karşılık, tamamen ethhanol'la çalışan tipik bir Amerikan arabası için yılda yedi ton kadar bir tahılın damıtılması gerekmektedir; bunu için de vasat kalitede 9 aorelik bir araziye ihtiyaç duyulmaktadır. Yakıt tüketimi yönünden daha ekonomik olan arabaların yaygın olduğu ve yılda daha az mesafenin kotedildiği Avrupada ise tipik bir otomobilin çalıştırılabilmesi için yılda üç tondan biraz daha fazla bir tahıla ihtiyaç duyulmaktadır. Şurası da hatırlanmalıdır. ki bu rakamlar bir anlamda birer kabülden ibarettir. Zira, Brezilya bir yana bırakıldığı takdirde, hiç bir ülkede münhasıran alkolle çalışan otomobiller mevcut bulunmamakta; diğer yandan alkol de münhasıran tahıllardan elde edilmemektedir. Buna rağmen bu rakamlar alkol yakıt programlarının ne kadar çok tahıla ihtiyaç göstereceğini de açıkca ortaya koymaktadır.

Tipik bir Amerikan arabasının, % 10 alkol % 90 petrolden oluşan özel bir yakıt olan, gazohol ihtiyacını karşılayabilmek için yılda 1460 poundluk bir tahıla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu miktar tipik bir Amerikalının bir yılda doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gıda ihtiyacı için kullandığı miktardan birazcık daha düşüktür. Bu durumda, kısmen tahıla dayalı bir yakıt olan gazoholle çalışan bir araba kullanmayı tercih eden Amerikan sürücüsünün tarım arazisine duyduğu ihtiyacı 0,9 acre'den 1,7 acre tırmanacak; yani yaklaşık olarak iki katına çıkacaktır. Damıtım ennasında ortaya çıkan bir yan ürün olan, protein bakımından zengin, kurumadde hayvan yemi olarak kullanıldığı ölçüde bu ihtiyaç belirli ölçüde azaltılabilecektir. Diğer yandan alkol yakıt üretiminde akaryakıt kullanılması halinde yeterli miktarda net akaryakıt elde edebilmek için daha çok toprak kullanmak mecburiyetinde kalınacaktır. Yani, ikinci durumda, ilerlemek için, iki adım ileri bir adım geri atmak gerekecektir.

Gıda maddesi ihraç eden ülkeler için, ihraç edilebilir ürünlerin alkol yakıtıya dönüştürülmesinin ilk safhadaki cazibesini inkâr etmek mümkün değildir. Fakat, eğer varsa, çok cüz'î bir gıda maddeleri fazlasına sahip bulunan bir dünyada bu maddelerin otomobil yakıtı imalinde kullanılması halinde gıda maddeleri fiyatlarının hızla yükselmeside kaçınılmaz bir hadise olacaktır; bu durum, sayıları yüz milyonlara varan ve zaten önemsiz gelirlerinin çok büyük bir bölümünü gıda maddeleri için harcamakta olan fakirler için, hayatla ölüm arasında mevcut mesafenin daha da daralması anlamına gelecektir.

Gıda Maddeleri Fiyatlarının Geleceği ile İlgili Görünüm

Artan gıda maddeleri talebi arzı zorladıkça, kaçınılmaz olarak, fiyatlar yükselecektir. Bundan böyle gündemdeki meselelerin fiyatların yükselip yükselmiyeceği değil ne ölçüde yükseleceği meselesi olacağı anlaşılmaktadır. Bu asrın ortalarından itibaren dünya tahıl üretiminin artış hızının azalmaya başladığı kesinlikle bilinmektedir. Nitekim 1950 lerde % 3 den fazla olan büyüme hızı, 1970 lerde % 2 nin biraz üstüne kadar düşmüş bulunmaktadır.

Açlığı ortadan kaldırma gayretlerinde, büyüme hızının azalması sonucu maruz kalınan güç ve imkan kaybı, hem ülkeler arasında hemde bir ülke içinde müşahade edilen çarpık gelir da-

ğılımı dikkate alındığında daha da önem kazanmaktadır. İnsanlığın % 20 sini temsil eden en zengin üst diliminin sahib olduğu gelir, keza % 20 sini temsil eden en fakir alt dilimin gelirin 20 katına eşit bulunmaktadır. Irak, Senegal, Brezilya, Ekvator ve Meksika gibi servetin bir kaç kişinin elinde toplandığı ülkelerin kendi içlerinde de buna benzer durumların mevcudiyeti bilinmektedir. Bu durumda gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi konusunda ciddi bir gayret sarfetmenin açlığın ortadan kaldırılması konusunda, anlamlı bir gelişme sağlama muhtemel gözükmemektedir.

Tarımsal gelişme hızında, dünya çapında, kayıplara maruz kalınması vak'asının bizatihi kendisi ciddi bir hadisedir. Fakat bundan ciddi olan bu kaybın arkasında yığılmakta olan güçlerdir. Her geçen gün tarım alanlarının genişletilmesi daha da güçleşmekte, diğer yandan, toprak aşınmasından dolayı, verimde müşahade edilen kayıplar, hiçbir azalma göstermeksizin, devam edip gitmektedir. Kullanılan gübrelerin marjinal faydaları da azalmaya devam etmektedir. 1980 lerde bu menfi faktörlerin her birisinin, gıda üretimindeki büyümeler için daha ciddi bir ayak bağı teşkil edeceği anlaşılmaktadır.

Bu gibi hallerde yardım için ilim ve teknolojiye müracaat etmek akla ilk gelen bir husus olmaktadır. Fakat şu anda yeni tarım teknikleri, sadece, sınırlı bir imkân bahşetmektedir. Ana ürünlerde fotosentez hadisesinin etkinliğini artıran ve havanın azotunu tesbit eden tahıl çeşitlerini geliştirme konularına büyük ümitler bağlanmış bulunmaktadır. Fakat sadece biyoloji mühendisliği için büyük birer hamleyi temsil eden bu gelişmelere tarım yönünden muhakkak nazarıyla bakmamak gerekmektedir. Havanın azotunu tesbit eden tahılların ticari amaçlarla üretimi gerçekleştirildiğinde tarım toplam enerji ihtiyacında bir azalma görülebilecekse de, bu tahıllar marifetiyle, üretimde ciddi artışlar sağlanabileceğine kesin nazarıyla bakmamak gerekmektedir. Ayrıca, bu iki imkanın ötesinde, Dünya gıda üretiminde sıçramalar yaratabilecek herhangi bir çeşitten başka imkânın henüz araştırma istasyonlarının labarotuar ve proje masalarına ulaşmadığı da müşahade edilmektedir. Şu anda. İkinci Dünya savaşından sonra tarım ürünlerinde; kimyevi gübre, mücadele ilacı geliştirilmiş tohumluk ve sulama gibi imkânlarla kaydedilenlere benzeri bir artış beklemek imkânsız görülmektedir.

Muhtemelen, gıda maddesi fiatlarını herşeyden daha çok pet-

rol fiyatlarından etkilenecektir. 1973 yılında petrol fiyatlarında başlayan artışlardan sonra gıda maddesi fiyatları nisbi bir kararlılık göstermiş ve petrol fiyatlarının çok gerisinde kalmıştır. Fakat şu anda gıda maddesi fiyatlarının da uzun vadeli bir tırmanışa geçtiğini gösteren belirtiler görülmeye başlamıştır.

Tarım için gerekli akaryakıt fiyatları yükseldikçe tarım toprakları, gittikçe artan sayıda hükümetler tarafından bir akaryakıt kaynağı olarak görülecektir. İşletmeye açılan, inşaat halinde veya henüz plânlama safhasında bulunan yüzlerce donatım tesisi sayesinde, toprak kaynaklarının tarımda enerji sektörüne aktarılması hızla tırmanarak devam edecektir. Brezilya 1980 yılında yaklaşık bir milyon hektar araziye alkol yakıt üretiminde değerlendirilmek üzere şeker kamışı tarımına tahsis etmiştir. A.B.D. alkol yakıt üretiminde kullanmak üzere 80.000 hektarlık bir araziye, tahıl tarımına ayırmış; Filipinlerde de şeker kamışından elde edilen Alko gazın satışına başlanmıştır.

Petrol ve tahıl fiyatları arasındaki ilişkide görülen hızlı değişiklik petrol ihraç eden fakat tarımlarında bir takım meselelerle karşılaşan ülkeleri daha çok gıda maddesi ithal etmeye büyük ölçüde teşvik etmektedir. Bu değişiklik Sovyetler Birliği, Nijerya, Meksika ve Çini de içine alan bazı ülkelerin büyük ölçüde yararına olmaktadır. Buna bağlı olarak bu ülkeler 1980 li yılların başlamasıyla birlikte, gıda maddeleri ithalatını hızla artırmaktadır.

Dünya tahıl pazarlarında karşılaşılan bu emsalsiz kaldıraç gıda maddeleri fiyatları, bir varil petrolün değerinin bir kile (Amerikan) buğdaya eşit olduğu zamanlarda olabilecek olandan daha hızlı bir şekilde yukarılara tırmanmasına yol açmaktadır. Sonuçta petrol fiyatları kendini takiben, tedrici bir şekilde, gıda maddesi fiyatlarını da yukarıya doğru çekmektedir .

Gıda ve enerji fiyatları arasındaki bu yeni ilişki gıda maddelerine ilişkin projeksiyonların yapılmasını daha da güçleştirmektedir. Gıda fiyatlarındaki tırmanışları frenliyelemek için, dünya ekonomisinin elinde mevcut son potansiyel imkan, hayvanların beslenmesinde kullanılmakta olan tahıllardır. Bu tahıllar kıtlık zamanlarında insan tüketimine tahsis edilebilecektir. Ne varki şimdiye kadar bu imkâna sadece, fiyatların açıklıktan ölümlere yol açabilecek düzeylere çıktığı zamanlar müracaat edilmiştir.

Gıda fiyatlarının genel görünümü iyimserlik yerine gerekli ilginin gösterilmesi gereğini te'kin etmektedir. 1970 lerin en ö-

nemli gelişmelerinin enerji alanında ortaya çıkmasına karşılık, 1980 lerin en önemli gelişmelerinin de gıda sektöründe ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır. Gerçekten artan gıda maddeleri fiyatlarının önümüzdeki yıllarda ekonomik tablonun, hemen hemen hiç değişmeyen bu özelliğini teşkil edeceği daha şiddiden ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu konuda hatırlanması gereken en önemli hususun politik açıdan, hiç bir göstergenin gıda faddeleri fiyatları kadar duyarlı olmadığıdır.

(Challenge, Ocak — Şubat 1982)

**BÜYÜK TÜRKİYE'YE
BÜYÜK
HİZMETLER
VEREN
BANKA**

T.C. ZİRAAT BANKASI

KOOPERATİFÇİLİK

«Üç Aylık Kooperatifçilik İlmî İncelemeler»

DERGİSİ 1982 YILI FİHRİSTİ

(Sayı : 55—58)

Hazırlayan : Gülen SARITAŞ

	Sayı	Sayfa
ARIKAN, Doç. Dr. Rauf - DEMİRCİ, Doç. Dr. Rasih :		
— Orta Anadolu Tarım İşletmelerinde Makinalaşma ve Sonuçları	55	6-25
BİÇENTÜRK, Hikmet :		
— Ülkemizde Tarımsal Kooperatiflerin Dünü, Bugünü ve Yarını	56	7-30
ÇAĞATAY, Prof. Dr. Neşet :		
— Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren	55	34-50
DEMİRCİ, Doç. Dr. Rasih - ARIKAN, Doç. Dr. Rauf :		
— Orta Anadolu Tarım İşletmelerinde Makinalaşma Ve Sonuçları	55	6-25
DEMİRCİ, Doç. Dr. Rasih - ER, Doç. Dr. Celâl :		
— Türkiye'de Kooperatifçilik Eğitimi Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma	57	7-21
ER, Doç. Dr. Celâl - DEMİRCİ, Doç. Dr. Rasih :		
— Türkiye'de Kooperatifçilik Eğitimi Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma	57	7-21
GÖNEN, Mehmet :		
— Kooperatifçiliğimizin Dünü, Bugünü, Yarını	57	40-57
HAZAR, Nurettin :		
— Kooperatifçilik Dergisi'nin Karakteri	55	3-4
— Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun Kitap Yayınları	56	3-4
— Başyazı : 1982 Yılı Yayın Çalışmalarımız	57	3-4

	Sayı	Sayfa
İVGİN, Hayrettin :		
— Ahilikte Kalite ve Kalite Kontrolü	55	51-60
NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver :		
— 10. Türk Kooperatifçilik Kongresi 21-23 Aralık 1981 Tarihinde Yapıldı.	55	61-63
ÖZESEN, Bülent :		
— Türkiye’de Tarımsal Amaçlı Kooperatifçiliğin Dünü, Bugünü, Yarını	57	58-68
REHBER, Dr. Erkan :		
— Tarımsal Pazarlama Kooperatiflerinde Ekonomik Yapı ve Amaç	55	26-33
SEÇER, Kâzım :		
— Ülkemizde Tarımsal Kooperatiflerin Dünü, Bugünü, ve Geleceği	56	31-53
SOYSAL, Dr. Mustafa - YURDAKUL, Doç Dr. Oğuz :		
— Yüreğir Ovasında Karpuz Üretimi ve Pazarlaması	57	22-39
ŞEHİRLİOĞLU, Akın :		
— Tarım Kooperatiflerinin Dünü, Bugünü, Yarını	56	54-66
YURDAKUL, Doç. Dr. Oğuz - SOYSAL, Dr. Mustafa :		
— Yüreğir Ovasında Karpuz Üretimi ve Pazarlaması	57	22-39

zamanı
geçmeden
TASARRUF
ediniz!

Delta Reklamcılık

Bankamızda Tasarruf

İstikbal
Sağlar

**TÜRKİYE
HALK
BANKASI**

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of The Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey.» The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of
The Turkish Co-operative Association

Nurettin HAZAR

Editorial Board

Kâzım SEÇER

Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ - Aydın İMAMOĞLU - Nall TAN
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications, book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

Managing Board

Nurettin HAZAR	: President
Niyazi YÜKSEL	: Vice President
Kâzım SEÇER	: Treasurer
Bülent AKBAŞ	: Member
Hikmet BİÇENTÜRK	: »
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ	: »
Dr. Şenol ERDOĞAN	: »
Mehmet GÖNEN	: »
Aydın İMAMOĞLU	: »
Ayhan İNAL	: »
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU	: »
Akın ŞEHİRLİOĞLU	: »
Nall TAN	: »
Özdemir ÜNSAL	: »
Nedim YILMAZ	: »

BOARD OR AUDITORS

Sezai YÖRÜK	: President
Turan TEKELİ	: Member
Ömer Nafi GÜVENLİ	: »

Gönlünüzdeki eve sahip olmak istiyorsanız, size Emlak Kredi gerek...

Türkiye Emlak Kredi Bankası
400.000 aileyi ev sahibi yaptı.

**TÜRKİYE
EMLAK KREDİ
BANKASI**

